

**ЦЕНТАР ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ
БЕОГРАД**

ISSN 2683-3654 (print)
ISSN 2683-3689 (online)

О Д Р Ж И В И Р А З В О Ј

2.

Часопис је категоризован за 2019. годину као М54 од стране
Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике
Србије

Часопис ОДРЖИВИ РАЗВОЈ

Београд, Vol. II, Бр. 01/2020.

Издавач – Publisher

ЦЕНТАР ЗА ОДРЖИВИ РАЗВОЈ БЕОГРАД

Гаврила Принципа 29, 11000 Београд

Tel. +381643021951

web - www.cor.edu.rs

e-mail: rosa.andzic@gmail.com, profdjordjevic@gmail.com

Суиздавачи:

Универзитет за пословне студије, Бања Лука, Република Српска,
Босна и Херцеговина

Висока школа за менаџмент и економију Крагујевац, Република
Србија

ISSN 2683-3654 (print)

ISSN 2683-3689 (online)

ПРЕДСЕДНИК САВЕТА – PRESIDENT OF THE COUNCIL

Проф. др Богдан Илић

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК – EDITOR IN CHIEF

Проф. др Драгомир Ђорђевић

**ЗАМЕНИК ГЛАВНОГ УРЕДНИКА - DEPUTY EDITOR IN
CHIEF**

Проф. др Роса Анџић

Издавачки савет – Publishing Council

проф. др Богдан Илић, Универзитет за пословне студије, Бања
Лука, Р. Српска, БиХ

проф. др Роса Анџић, Универзитет Алфа БК, Београд, Р. Србија

проф. др Миленко Савић, Институт за воде, Бијељина, Р. Српска,
БиХ

проф. др Илија Шушић, Универзитет за пословне студије, Бања
Лука, Р. Српска, БиХ

проф. др Сања Ђукић, Висока школа за менаџмент и економију,
Београд, Р. Србија

проф. др Светлана Игњатијевић, Факултет за економију и
инжењерски менаџмент, Нови Сад, Р. Србија

проф. др Драган Анђелић, Висока школа за менаџмент и
економију, Београд, Р. Србија

Редакцијски рецензентски одбор – Editorial Review Board

проф. др Драгомир Борђевић, Факултет за економију и инжењерски менаџмент, Нови Сад, Р. Србија

проф. др Горица Цвијановић, Факултет за биофарминг, Бачка Топола, Р. Србија

проф. др Светлана Игњатијевић, Факултет за економију и инжењерски менаџмент, Нови Сад, Р. Србија

проф. др Илија Гаљак, Висока школа пословну економију и предузетништво, Београд, Р. Србија

проф. др Бојан Савић, Пољопривредни факултет, Београд, Р. Србија

Ramadhani Issa Hemed, University of Der es Salam, Tanzania

проф. др Милош Станковић, Висока школа за менаџмент и економију, Крагујевац, Р. Србија

проф. др Богдан Илић, Економски факултет, Београд, Р. Србија

проф. др Роса Анџић, Универзитет Алфа БК, Београд, Р. Србија

проф. др Бошко Надовеза, Европски универзитет, Брчко, Р. БиХ

проф. др Ања Глигић, Београдска банкарска академија, Београд, Р. Србија

проф. др Душко Јовановић, Висока школа за менаџмент и економију, Крагујевац, Р. Србија

проф. др Слободан Анџић, Београдска пословна школа, Београд, Р. Србија

проф. др Илија Шушић, Универзитет за пословне студије, Бања Лука, Р. Српска, БиХ

Лектор – Proofreader

Валентина Јовановић

Технички уредник - Technical editor

Михајло Тадин

**Часопис излази два пута годишње – The magazine is published
two times a year
(јун, децембар)**

САДРЖАЈ ЧАСОПИСА БРОЈ 01/2020

ОДНОС ФИСКАЛНЕ ПОЛИТИКЕ И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА	7
Драгомир Ђорђевић, Далибор Крстић	
ЕКОНОМСКА ТЕОРИЈА ПОНУДЕ И ТРАЖЊЕ ЗА ПРЕКОВРЕМЕНИМ РАДОМ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ И ЗЕМЛЈАМА СИЕ	17
Бранислав Клајић	
ОДРЖИВИ РАЗВОЈ – ПРОИЗВОДНА СНАГА САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА	31
Бошко Надовеца, Елена Пешић	
РЕВИЗИЈА ОСТВАРИВАЊА ЦИЛЈЕВА БУДЖЕТСКИХ ПРОГРАМА	41
Радан Костић	
АНАЛИЗА КАО ОСНОВА ОДРЖИВОСТИ ПОСЛОВАЊА	53
Славко Вукша, Драган Анђелић, Ирена Милојевић	
УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА.....	73
INSTRUCTIONS TO AUTHORS FOR PREPARING THE MANUSCRIPTS.....	77

ОДНОС ФИСКАЛНЕ ПОЛИТИКЕ И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Драгомир Ђорђевић¹, Далибор Крстић²

Оригинални научни рад
УДК: 336.02
336.226.4:502/504

doi: 10.5937/OdrRaz2001007D

Резиме

Накнаде држави од стране загађивача природе јавиле су се као очекиван одговор на све већу свест људи о улози природе у његовом животу. Наравно где је то могуће и у мери у којој је могуће ради се на томе да се загађења применом различитих мера минимализују, а где то није могуће уводе се порези. Средства која се порезом прикупљају по овој основи, требало би да се у истој мери утросе за заштиту и обнову животне средине. Међутим сва та средства иду на јединствени рачун одакле се касније према приоритетима, буџетом, распоређују.

Кључне речи: фискална политика, еколошки порези, одрживи развој.

Увод

Велики изум из друге половине 18. века, парна машина, условила је настанак двеју револуција. Прва је индустријска револуција, које се огледала у рапидном расту продуктивности применом парних машина, раст продуктивности се повећао стотине па и хиљаде пута. Друга револуција је револуција људске свести о природи која га окружује, човек је схватио да раст продуктивности узима свој данак. Истина је да је успостављање појма екологије каснило цео век за појавом машина, и истина је да ефикасан баланс између загађења и заштите животне средине још увек у свим крајевима Земље није успостављен, мада се ипак ка томе тежи.

¹ Универзитет Привредна академија Нови Сад, Улица Цвећарска 2, Нови Сад, profjordjevic@gmail.com

² Институт примењених наука, Ломина 2, Београд, dal.krstic@gmail.com

Лако се уочава да су политика капитализма и протекли ратови битно утицали на потискивање очигледног проблема. Карл Марк је увидео како капитализам уништава човекову околину, а самим тим и самог човека, он је рекао: „Са све већом претежношћу градског становништва, које она гомила у великим центрима, капиталистичка производња гомила с једне стране историјску покретачку снагу друштва, а с друге стране омета размену материје између човека и земље, тј. враћање земљишту оних његових саставних делова које је човек потрошио у облику хране и одела, омета, дакле, вечити природни услов трајне плодности земљишта. Тиме она уједно разара телесно здравље градских радника и духовни живот сеоских радника“. Као и у градској индустрији, тако се и у модерној пољопривреди повећање производне снаге и јаче реализовање рада откупљује опустошавањем и исцрпљивањем саме радне снаге, а сваки напредак капиталистичке пољопривреде није само напредак у вештини пљачкања радника, него у исто време пљачкања земље. Сваки напредак у повећавању њене плодности за неко дато време уједно је и напредак у упропашћавању трајног извора те плодности. Што више нека земља, нпр. Сједињене Државе Америке, полази од крупне индустрије као основице свог развитка, то је овај процес разарања бржи (Симоновић, 2013).

Циљ рада и коришћена методологија

Циљ рада је да укаже на потенцијале и значај фискалне политике у процесу одрживости привредног развоја, стицању конкурентске предности пословних субјеката на тржишту, а сходно условима остваривања профитне одрживости и друштвене одговорности одржвог развоја. Истраживање даје резултате који ће утицати на формирање свести правних и физичких лица по питању значаја увођења фискалних инструмената у регулисање одрживости развоја. Методологија истраживања обухвата: индукцију и дедукцију, анализу садржаја, дескриптивни метод као и упоредно правну методу.

Карактеристике и врсте еколошких пореза

До осамдесетих година на еколошке порезе гледало се као на неку врсту компензације или одобрења за загађење. Тек од тада износ

пореза и њихов казнени карактер се повећава па ови порези добијају и практичан значај, најпре у скандинавским земљама.

Појмови којима се обележавају порези на екстерне ефекте су еколошки порез, еко порез, порез на загађење, зелени порез, односно у страним литературама као ecological tax, eco tax, pollution tax, green tax (Филиповић, 2013).

Карактеристично за све еколошке порезе је да поред улоге интернализације екстерних ефеката имају и фискалну и подстицајну улогу (Marjanović, Prelić, & Belokarić-Čavkunović, 2017). Њихов циљ је да путем корекције цена, изврше оптималну алокацију ресурса.

Већина данашњих пореза су дисторзивног карактера, па стварају озбиљне поремећаје у алокацији ресурса и смањују економско благостање (Jovanović, Vračarević, 2012). Већина пореза, данас, има позитвне еколошке ефекте, мада постоје и они који имају неповољне еколошке последице. Саобраћај је област у којој се истиче дисперзивни утицај на постизање еколошких циљева. То је, на пример, одобравање посебних погодности за коришћења компанијских аутомобила, као и одбитак трошкова превоза на посао, због чега долази до саобраћајних гужви на путевима, а тиме и повећаног загађења ваздуха, буке (Милојевић, & Михајловић, 2019).

Још једна карактеристика еколошких пореза је да постижу ефекат дупле користи. С једне стране то је употреба пореза за попуњавање буџета, а са друге стране имају функцију одржавања квалитета животне средине.

У односу на претходно наведене карактеристике, еколошки порези деле се на две групе: еколошки порези у ширем и еколошки порези у ужем смислу (Simić, Kosumi & Jialiang, 2019).

Еколошки порези у ширем смислу су разне врсте накнада. У политици заштите животне средине, као фискални инструменти, много више су биле присутне накнаде него порези. Тешко је направити разлику између пореза и накнада, оба фискалитета представљају цену која се плаћа за испуштање загађујућих материја у поједине делове животне средине. Поред овога, код оба

фискална прихода присутан је и елемент принуде и одсуства директне противуслуге.

Накнаде за загађивање, које су најчешће засноване на количини или квалитету испуштених загађујућих материја и накнаде на производе, који се оцењују као еколошки неподобни (Филиповић, 2013). Једноставнији приступ је увођење пореза на производе који стварају загађење, било у моменту њихове производње или у било ком моменту њихове потрошње.

О порезима као фискалним инструментима за решавање еколошких проблема биће више речи касније, код проблема одабира инструмената еколошке регулативе. Што се тиче историјског развоја еколошких пореза најранији су накнаде за покриће трошкова, па онда подстицајни порези и најмлађи који уједно и трају су фискални еколошки порези.

Накнаде за покривање трошкова представљају најраније искуство еколошких пореза која потиче од имплементације традиционалне регулаторне политике (Ђурић, 2012). Контрола емисија на земљиште или воде кошта (Stojanović, Stanojević, 2017). Па у складу са принципом загађивач плаћа, логично је да трошкови контроле и регулације загађивања треба наплатити онима због којих и постоји ова регулација.

Постоје два типа ових накнада:

- Корисничке накнаде, где се накнада плаћа за сваку посебну еколошку услугу. На пример, одношење смећа.
- Наменске накнаде, где се добит од накнаде троши за релевантну еколошку сврху али не као директна противуслуга ономе ко је платио накнаду.

Подстицајни порези могу бити наметнути са намером да се промени еколошки деструктивно понашање, али без циља да се постигне нека новчана добит (Leung, 1992). Ниво подстицајних пореза зависи од процењених трошкова еколошке штете и на основу тога колика цена је потребна да би се скренула пажња на еколошки проблем. Евентуални приходи користе се за даље охрабривање у промени понашања кроз субвенције и пореске олакшице.

Може се десити да наплаћени порези и остварени приходи буду виши од свих потреба везаних са регулацију еколошких проблема. У овом случају вишак новчаних средстава може бити искоришћен за покривање буџетског дефицита или за умањивање пореских стопа других пореских оптерећења. Оваква пореска реформа се често састоји од пореза на енергију или неколико других неенергетских пореза.

Ефекти еколошких пореза

Важност еколошких пореза огледа се у неколико елемената. Први је што су еколошки порези врло ефикасни у погледу интернализације екстерних ефеката, огледа се у трошковима еколошке услуге и штете нанетој животној средини која се директно урачунава у цену добра, услуге или активности која проузрокује негативне последице (Baylis, Smith, Owens, 2011). Користи се принцип загађивач плаћа заједно са економским и еколошким политикама (Zakon o zaštiti životne sredine). Други елемент је то што еколошки порези пружају подстицаје за обе стране, и за потрошаче и за произвођаче, да промене своје понашање ка више еколошком употребљавању ресурса (Fullerton, Liecester, Smith, 2010). Исто тако се користе и за стимулисање иновација и структурних промена као и да ојачају поштовање регулатива. Треће, ови порези се користе за повећање прихода који могу бити искоришћени за заштиту животне средине (Mandal, 2010) или како би се смањили неки други порези, као на пример порези на приходе. И четврто, порези су посебно ефикасан инструмент за решавање широких (Екинс, 2009) проблема загађивања животне средине, као што су емисије услед саобраћаја, отпад и хемикалије које се користе у пољопривреди.

У наставку ћемо приказати промене до којих би требало да дође еколошком пореском реформом (Илић Попов, 2000).

Промене у технологији огледају се у развоју технологије којом би се поспешила ефикаснија употреба оскудних енергената и осталих природних елемената. Вођењем рачуна о употреби ресурса и коришћење чистијих технологија доприноси се бољем квалитету животне средине (Carraro, Metcalf, 2001).

Промене у модалитетима производње, које су условљене повећању цене неких производа и услуга услед урачунавања екстерних ефеката, па је могуће да ће потрошачи променити коришћене производе и услуге. На пример, ако се повећа цена јавног превоза услед повећане емисије CO₂, може доћи до тога да ће корисници ове услуге почети да користе друго превозно средство, бицикл. Ово води побољшању квалитета животне средине, јер ће услед мањка путника и превозник бити приморан да трошкове смањује смањивањем броја аутобуса који саобраћају на одређеним линијама, а тиме се смањује и емисија штетних гасова (Живковић, Пантић & Росић, 2019).

Промене у обрасцима трговине и производње огледају се у обављању различитих пословних активности и трговинских трансакција у складу са захтевом за одржање здраве животне средине. Све више се сусрећемо за чињеницом да електронска трговина заузима све већи удео на светском тржишту. Промене на тржишту радне снаге. Очекује се да се услед озелењавања пореског система смањењем пореза на рад смањи и цена рада (www.kpmg.com/greentax), а самим тим и повећа тражња за радном снагом која би у будућности требала да замени машине у разним областима привреде.

Промена у начину и стилу живљења. У времену када се нагло повећава број становника можда и није могуће смањити употребу оскудних ресурса увођењем нових еколошки ефикаснијих технологија. Да би ово осигурали мора се радити на промени стила и начина живљења људи, односно да се схвати потреба и значај смањења употребе природних ресурса. Земље које највише користе еколошке порезе су високо економски развијене (Radukić, Vošković, 2011). Њихова привреда је на врхунцу па због све већег исцрпљивања природних ресурса, челници тих земаља су схватили да морају нешто да учине поводом тога. Нарочито се у овим државама види све бржи развој и коришћење зелених технологија. Свака од ових земаља је позната по једном сегменту из заштите животне средине, који је током година највише усавршила. На пример, ту је Холандија која је акценат дала на енергетској ефикасности, проналажењу нових извора енергије (ветрењаче) и

Јапан који потенцира развој електричних аутомобила због смога који је чест у већим градовима ове државе.

Закључак

Еколошки порези могу решити краткорочне али и дугорочне проблеме. Дугорочни проблем је заштита животне средине, а краткорочни пуњење буџета и смањење незапослености. Јасно је да су еколошки порези додатни, нови приход, а он се може искористити тако што ћемо умањити друге порезе, порезе на накнаде запослених, што ће даље мотивисати послодавце да запошљавају више радника. Тако се чини двоструко добро друштву. На крају ће сви претходни утицаји еколошког пореза утицати на крајње кориснике, појединачне особе, који ће морати плаћати више за енергију, плаћати више да би живели. Еколошки порез ће бити укалкулисан својим процентом у сваки производ, јер за сваки производ је био неопходан енергент или њихова комбинација. Види се да је значај еколошких пореза немерљив јер утиче на готово сваки аспект живота појединца, налази се у свим облицима енергије, која је нужна за опстанак човечанства.

Literatura

1. Baylis, J., Smith, S., Owens, P. The Globalization of World Politics, Oxford University Press Inc., New York, 2011.
2. Carraro, C., Metcalf, G. E., Behavioral and Distributional Effects of Environmental Policy, University of Chicago Press, 2001
3. Ekins, P., Resource Productivity, Environmental Tax Reform and Sustainable Growth in Europe, Anglo-German Foundation for the Study of Industrial Society, 2009.
4. Đurić, O. (2012) Srbija u svetlu ekološke poreske reforme EU, Socioeconomica – The Scientific Journal for Theory and Practice of Socioeconomic Development Vol. 1, No 2, pp. 281 – 290.
5. Filipović, S. (2013). Ekološki porezi u pojedinim evropskim zemljama, Economic Anals No. 162, str. 206-221.
6. Fullerton, D., Liecester, A., Smith, S. Environmental Taxes, Selectedworks, 2010 (http://works.bepress.com/don_fullerton/37)
7. Ilić-Popov, G. Ekološki porezi, Savet projekta „Konstituisanje Srbije kao pravne države“ i Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2000.

8. Jovanović, M., Vračarević, B. Gradski saobraćaj i zaštita životne sredine, dometi ekonomskih mera, Glasnik srpskog geografskog društva, sveska XCII, broj 2, 2012.
9. Leung, M. P. Taxation and Strategic Behaviour, City Polytechnic of Hong Kong, Hong Kong, 1992.
10. Mandal, Š., Mihailović Milanović, Z. Nikolić, M. Ekonomika energetike: strategija, ekologija i održivi razvoj, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2010
11. Radukić, S., Bošković, G, (2011) Troškovi rešavanja ekoloških problema i cene industrijskih proizvoda, Ekonomski horizonti 67-81.
12. Marjanović, N., Prelić, J., & Belokapić-Čavkunović, J. (2017). Uloga Narodne banke Srbije u regulisanju monetarne politike. Oditor, 3(3), 73-88.
13. Milojević, I., & Mihajlović, M. (2019). Primena metoda ocene investicionih projekata u javnom sektoru. Oditor, 5(1), 19-31.
14. Simić, N., Kosumi, T., & Jialiang, Y. (2019). Regulatorni instrumenti održivog razvoja. *Održivi razvoj*, 1(1), 17-28.
15. Stojanović, C., Stanojević, P. (2017) Ciljevi organizacionog sistema i IMS-a, Akcionarstvo, Vol. 23, br. 1, 5-18.
16. The KPMG Green Tax Index 2013, An exploration of green tax incentives and penalties, (www.kpmg.com/greentax)
17. Simonović, Lj. Kapitalistička eksploatacija zemljišta, word press, 2013.
18. Zakon o zaštiti životne sredine ("Sl. glasnik RS", br. 135/2004, 36/2009, 36/2009 - dr. zakon, 72/2009 - dr. zakon i 43/2011 - odluka US)
19. Živković, A., Pantić, N & Rosić, M. (2019). Fiskalna održivost makroekonomskog sistema članica Evropske Unije. Oditor, 5(2), 32-41.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FISCAL POLICY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Dragomir Đorđević³, Dalibor Krstić⁴

Abstract

Compensation to the state by nature polluters has emerged as an expected response to people's growing awareness of the role of nature in its life. Of course, where this is possible and to the extent possible, work is being done to minimize pollution by applying various measures, and where this is not possible, taxes are being introduced. The funds collected by the tax on this basis should be spent to the same extent for the protection and restoration of the environment. However, all these funds go to a single account, from where they are later allocated according to priorities, budget.

Keywords: fiscal policy, environmental taxes, sustainable development.

Датум доласка (Date received): 06.03.2020.

Датум прихватања (Date accepted): 11.05.2020.

³ University of Business Academy Novi Sad, Ulica Cvečarska 2, Novi Sad, profdjordjevic@gmail.com

⁴ Institute of Applied Sciences Belgrade, Lomina 2, R. Serbia, dal.krstic@gmail.com

EKONOMSKA TEORIJA PONUDE I TRAŽNJE ZA PREKOVREMENIM RADOM U REPUBLICI SRBIJI I ZEMLJAMA CIE

*Branislav Klajić*¹

Pregledni rad
UDK: 331.313.6
331.225.4(497.11)

doi: 10.5937/OdrRaz2001017K

Rezime

Tip industrijskih odnosa i regulatorni okvir, posebno nivo koji determiniše radno vreme (nacionalni / industrijski / preduzeće) su konstitutivni elementi koji određuju režim radnog vremena. Analiza regulatornog okvira je ključna za razumevanje dispariteta u distribuciji radnog vremena u jednoj zemlji ali ne bez uključivanja ostalih socijalnih i ekonomskih faktora koji mogu oblikovati i uticati na incidencu rada dužeg od zakonski propisanog (punog) radnog vremena. Utvrđeno je da oblik distribucije zarada i visina premije za prekovremeni rad (i / ili količina zarađenih slobodnih sati) mogu uticati kako na ponudu, tako i na potražnju za prekovremenim radom.

Ključne reči: radno vreme, prekovremeni rad, tražnja, ponuda.

Uvod

U novije vreme rastući je broj empirijskih studija koje se fokusiraju na individualne i socijalne konsekvence prekovremenog rada na zdravlje i dobrobit, a u Kini i Japanu su u vokabulare odavno ustaljene reči „Guolaosi“ i „Karoshi“, koje u literarnom prevodu označavaju smrt usled prekomernog rada. U ovom kontekstu, preovlađuju empirijski dokazi da duga izloženost prekovremenom radu ima štetan efekat po radnikovu bezbednost, zdravlje i balans posla i dokolice. Dakle, rizik od nezgoda na poslu ne samo da raste proporcionalno broju radnih sati, već raste i eksponencijalnom brzinom nakon pređenog praga od

¹ Odeljenje za finansije, Generalštab Vojske Srbije, Beograd, Srbija, klaja@yahoo.com

propisanog broja časova rada. Sa druge strane, preduzeća koriste prekovremeni rad kao efikasan element integralne strategije fleksibilnosti (Genus, 1995), odnosno kao korisno sredstvo za prevazilaženje varijacija u tražnji tokom poslovnog ciklusa. Naposletku, premija za prekovremeni rad može predstavljati dodatni prihod radnicima, posebno onima sa najnižim primanjima, koji istu posmatraju kao neophodnu, odn. redovnu potrebu, kojom svakog meseca „sastavljaju kraj s' krajem“.

Uzimajući u obzir teorijsku i empirijsku perspektivu, ovaj rad analizira pojavu i uzroke prekovremenog rada, uz poseban osvrt na ekonomske, socijalne i institucionalne faktore koji do njega dovode.

Rad je strukturiran po sledećem: u prvoj glavi ćemo se osvrnuti na definisanje prekovremenog rada, uporednim prikazom odredbi propisanih u Republici Srbiji naspram onih koje su propisane u pojedinim zemljama Evrope. Na dalje, upoznaćemo se sa važećom regulativom na nadnacionalnom nivou koja može uticati na incidencu prekovremenog rada. Nakon čega će se analizirati nacionalni režimi rada (trajanje i distribucija radnog vremena) i incidenca prekovremenog rada u zemljama regiona. Na kraju, korišćenjem standardnih ekonometrijskih modela analiziraće se uticaj socio-ekonomskih faktora na ponudu i tražnju za prekovremenim radom. Poslednja, peta glava, će sumirati glavne činjenice ustanovljene ovim istraživanjem i izneti zaključna razmatranja.

Tretman radnog vremena, prekovremenog rada i njegove preraspodele u Republici Srbiji

U Republici Srbiji radno vreme je definisano čl. 50 st. 1 Zakona o radu (Sl. glasnik RS” broj 24/05, 61/05, 54/09, 32/13 , 75/14, 13/17 - odluka US, 113/17 i 95/18 - autentično tumačenje) kao „vremenski period u kome je zaposleni dužan, odnosno raspoloživ da obavlja poslove prema nalogima poslodavca, na mestu gde se poslovi obavljaju, u skladu sa zakonom“.

Puno radno vreme je predviđeno da traje četrdeset časova nedeljno, a trajanje rada kraće od tog perioda se definiše kao nepuno radno vreme. Od nepunog radnog vremena treba razlikovati skraćeno radno vreme, koje se posebnim aktom uvodi kod poslova sa povećanim rizikom, odn. zaposlenima koji rade teške (naročito), štetne po zdravlje i naporene

poslove i ono se skraćuje do najviše deset časova nedeljno (Lubarda, 2004). Na takvim poslovima (gde je radno vreme skraćeno) striktno se zabranjuje da se radno vreme preraspoređuje, a posebno da se radi prekovremeno.

Zakon tretira prekovremeni rad kao rad koji je duži od radnog vremena (punog) i koji je zaposleni u obavezi da vrši samo u izuzetnim okolnostima, kada to poslodavac od njega zahteva. Prekovremeni rad može trajati najviše četiri časa dnevno, odnosno osam časova nedeljno. Što se rasporeda radnog vremena tiče, pravilo je da u radnoj nedelji, koja je petodnevna, radni dan traje osam (radnih) časova. Kada se javi potreba da poslodavac mora menjati raspored radnog vremena, on je u obavezi da najmanje pet dana ranije o tome obavesti svoje zaposlene, što je i ustavno pravo građanina (Ustav Republike Srbije).

Poslodavci imaju i mogućnost uvođenja smenskog rada gde puno (ili nepuno) radno vreme zaposlenog ne mora biti jednako raspoređeno po nedeljama, već se svakog meseca računa prosek radnog vremena i on ne sme biti veći od 12 časova na dnevnom, odnosno 48 časova na nedeljnom nivou.

Ono što unosi najviše nedoumica kod zaposlenih ali i kod poslodavaca jeste pojam preraspodele radnog vremena (Boeri, Brücker, 2001). Radno vreme se preraspoređuje kada se želi postići bolje iskorišćenje resursa, kako bi se posao izvršio u određenim rokovima ili kada priroda posla to zahteva (sezonski poslovi, pogodni vremenski uslovi i sl). Kod takvog rada, radno vreme se preraspoređuje na sličan način kao i kod sezonskog rada (Alexander, Haley Lock, 2015) uzimajući u obzir da prosečno radno vreme u toku devet meseci ne može biti duže od radnog vremena koje je ugovoreno. Novina u Zakonu je da tih devet meseci ne mora biti u okviru jedne kalendarske godine. Ono što je važno da se napomene, jeste to da preraspodela radnog vremena nije ekvivalent prekovremenom radu.

Prekovremeni rad u međunarodnim okvirima

Literatura koja u međunarodnim okvirima tretira radno vreme takođe ključnu distinkciju pravi između koncepta prekovremenog rada i koncepta preraspodele radnog vremena. Rad preko prethodno definisanog praga koji iziskuje isplatu premije ili iskorišćavanje slobodnog vremena smatra se prekovremenim radom, dok se rad preko

utvrđenog praga časova, bez isplate premije i bez korišćenja slobodnih sati, naziva preraspodelom radnog vremena.

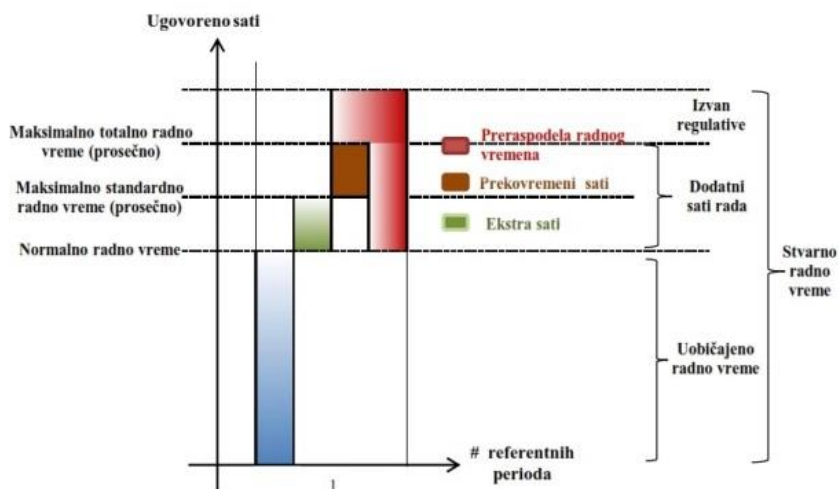
Definicije i merenje prekovremenog rada razlikuju se među zemljama, čineći njihovu komparaciju problematičnom (Bhutto, 2015). Ponovo, kako bi se na neki način proniklo u određene obrasce i incidenciju prekovremenog rada među različitim zemljama, ključno je definisati prekovremeni rad na način kako to čine međunarodne institucije – Evropska unija (EU), Organizacija za evropsku saradnju i razvoj (Organisation for economic co-operation and development, u daljem tekstu: OECD), Međunarodna organizacija rada (International labour organization, u daljem tekstu: ILO), Evropska fondacija za unapređenje životnih i radnih uslova (European foundation for the improvement of working life and working conditions, u daljem tekstu: Eurofound) i, naposljetku, Eurostat – statistička kancelarija Evropske unije.

Većina međunarodnih organizacija na sličan način definiše časovni “prag”, koji razdvaja normalno radno vreme od rada dužeg od punog radnog vremena, jedino Eurostat ide korak dalje, tako što definiše rad duži od normalnog radnog vremena kroz sledeće kategorije dodatnih radnih sati (Stanojević, Đorđević, & Volf, 2017):

- Ekstra sati – sati rada preko maksimalnog standardnog radnog vremena ali pre praga nakog kog otpočinje kompenzatorna isplata ili korišćenje slobodnog vremena;
- Prekovremeni rad – sati rada od kojih otpočinje kompenzatorna isplata ili korišćenje slobodnog vremena i
- Preraspodeljeni rad – sati rada preko uobičajenog radnog vremena, koji mogu uključivati ekstra sate, a nisu kompenzovani isplatom ili slobodnim satima.

Uzimajući u obzir definicije Eurostat-a i Direktive EU o radnom vremenu, radno vreme se može posmatrati kao normalno (uobičajeno), maksimalno standardno (normalno r.v. + ekstra sati) i maksimalno totalno (maks. standardno + prekovremeni rad), dok se radni sati se mogu grupisati u uobičajene, dodatne i stvarne. Radi pojašnjenja, na grafikonu broj 1 je prikazana regulacija radnog vremena i rada preko radnog vremena, u skladu sa definicijama zvaničnih institucija Evropske unije.

Grafikon 1. Regulisanje radnog vremena i prekovremenog rada

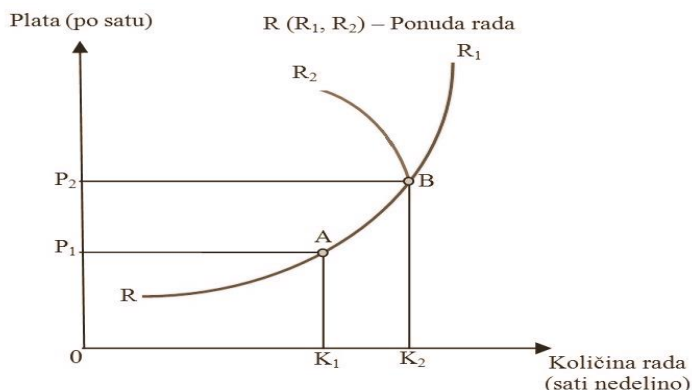

Izvor: Kombinovani prikaz podataka ILO i Eurostat
<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>

Teorijska perspektiva ponude i tražnje za prekovremenim radom

Standardna teorija ponude rada kazuje da je broj sati rada ponuđen od strane radnika zavisao od egzogeno date cene radnog sata, visine ostalih prihoda i primanja (van rada) ali i subjektivnog vrednovanja vremena opredeljenog za dokolicu i razonodu (Harvey, Gershuny, Fisher, Akbari, 2003). Što je cena radnog sata viša, radnici će biti spremni da rade duže (pored toga, pojavljivaće se i novi radnici na tržištu radne snage) (Krstić, 2020), sve do jednog trenutka, kada i pored rasta plate, pojedinci izaberu više dokolice, a manje rada. Na grafikonu broj 2 prikazana je individualna ponuda rada i njena reakcija na rast plate.

Grafikon broj 2. Ponuda rada u odnosu na rast plate

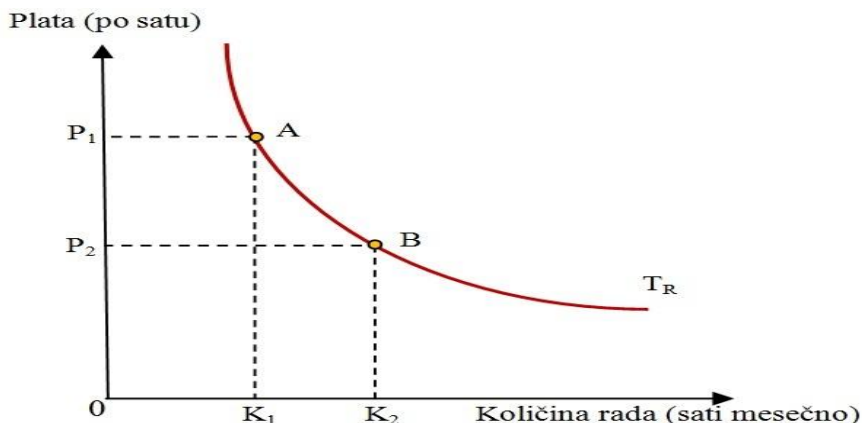

Izvor podataka: Statistički prikazi i publikacije ILO

Grafikon broj 2 prikazuje kako ponuda rada može reagovati na realan rast plate. Pri plati P_1 , količina rada je K_1 (tačka A), dok sa povećanjem plate (P_2) raste i ponuda rada (K_2), odnosno radnici izražavaju spremnost da pod tim uslovima rade veći broj sati nedeljno (tačka B). Pri još većjoj plati, radnici mogu nuditi još više rada (R_1), međutim, realno je očekivati da će deo radnika poželeći da deo dana provede u dokolici, stoga, kriva ponude rada može početi da se savija unazad (R_2) i pored daljeg povećanja plata.

Tražnja za (prekovremenim) radom je ona količina rada koju su poslodavci spremni da angažuju za određenu novčanu nadoknadu, u određenom vremenskom periodu. Tražnju za radom u najvećoj meri određuje tražnja za finalnim proizvodima (robama ili uslugama), odnosno autputima, koje rad i ostali inputi proizvode. Grafikon broj 3 prikazuje kako se sa rastom plata (P) tražnja za radom (TR) smanjuje i obrnuto.

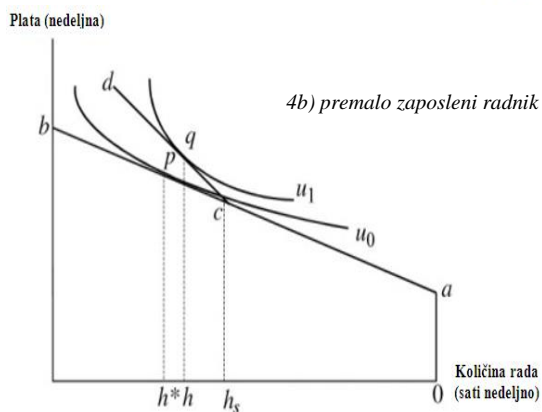
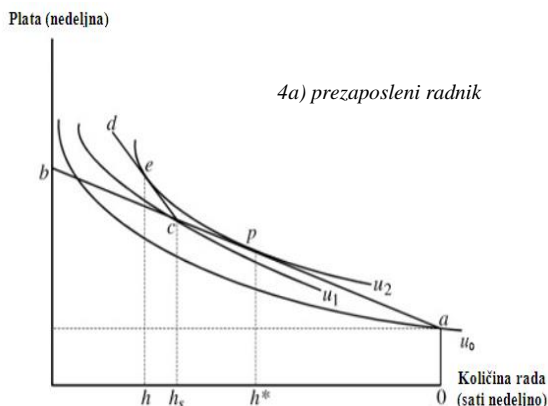
Grafikon broj 3. Odnos plate i tražnje za radom

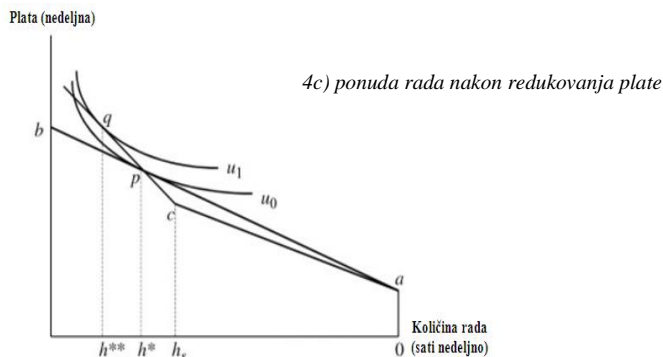

Izvor podataka: Statistički prikazi i publikacije ILO

Na tražnju za radom utiče postojanje tzv. transakcionih troškova - koje preduzeća imaju prilikom traganja za radnicima, zapošljavanja novih radnika, kao i prilikom otpuštanja radnika (Bertola, 2009). Magnituda transakcionih troškova umnogome zavisi od institucionalnih činilaca, poput jačine zaštite zaposlenih, kao i troškova otpuštanja (Calmfors, Hoel, 1988). U zemljama sa visokim transakcionim troškovima možemo očekivati da će prilagođavanje zaposlenosti tokom poslovnog ciklusa poprimiti formu interne numeričke fleksibilnosti (varijacijama u radnom vremenu tokom poslovnog ciklusa – prekovremeni rad/skraćeno r.v.), dok će u zemljama sa niskim transakcionim troškovima i slabom zaštitom radnika poprimiti formu eksterne numeričke fleksibilnosti (varijacija u broju radnika). U zemljama sa visokim nivoom institucionalne zaštite radnika (odnosno visokim transakcionim troškovima), na startu ekonomske recesije prva reakcija preduzeća će biti skraćenje trajanja dnevnog radnog vremena, a nakon toga, ako se nastavi pad tražnje za dobrima (uslugama), otpuštanje radnika. U obratnom slučaju, na vrhuncu poslovanja, preduzeće se isprva trudi da produži trajanje radnog vremena raspoloživim radnicima, da bi kasnije, ako se uspešno poslovanje nastavi, zaposlilo dodatne radnike.

Kriva u reflektuje različite nivoe korisnosti, dok tačka a korespondira nivou prihoda i primanja van rada. Grafikon 4a) predstavlja prezaposlenog radnika, grafikon 4b) premalo zaposlenog radnika. Za 4a) i 4b) tačka h^* predstavlja poželjan broj sati rada za datu platu, h_s je standardizovani (propisima regulisan) broj sati, dok h predstavlja stvarne sate rada. Kod 4c) plata je redukovana ($a-c$) i tu uskače uvođenje premije za prekovremeni rad (u tački h_s), stoga radniku odgovara da radi h^{**} broj sati.

Izvor podataka: Statistički prikazi i publikacije ILO
<https://ilostat.ilo.org/>

Tretman prekovremenog rada u zemljama Istočne Evrope i Centralne Azije

Govoreći o prekovremenom radu u zemljama u širem regionu, najrestriktivnija pravila su u Ukrajini, gde ni zaposleni ni poslodavac ne mogu tražiti prekovremeni rad, osim u baš izuzetnim okolnostima. Slično je i u Tadžikistanu, gde se, dodatno, na zahtev poslodavca, radnik mora složiti da radi prekovremeno u takvim (izuzetnim) uslovima. U nekim zemljama (Estonija, Gruzija, Rumunija), obavezan je pristanak zaposlenog ili reprezentativnog predstavnika zaposlenog (unije, sindikata, udruženja...) ako poslodavac zatraži prekovremeni rad. Obratno, u Kazahstanu ne postoje limiti za prekovremeni rad, a u Azerbejdžanu, propisi koji tretiraju rad ne ograničavaju trajanje prekovremenog rada, ako je on iniciran od strane zaposlenog (uz odobrenje poslodavca) <https://thediplotmat.com/2014/03/working-to-death-in-china/>.

U ostalim zemljama, limiti prekovremenog rada su regulisani na dnevnom, nedeljnom, mesečnom i godišnjem nivou. Republika Srbija, Poljska i Slovačka imaju vrlo izdašne limite za prekovremeni rad, koji premašuje 400 časova godišnje. U Mađarskoj, limit može kolektivnim ugovorom biti produžen sa 200 na 300 časova godišnje. U zajednici nezavisnih država (ZND) koju čine devet nezavisnih republika (članica bivšeg SSSR), uobičajen limit je 120 časova godišnje, kao u vreme Sovjetskog saveza.

Dodatak (premija) na platu koji se isplaćuje za prekovremeni rad varira od 25% u Češkoj Republici i Slovačkoj, do 100% u Letonskoj Republici. U nekim zemljama, poput Slovenije i Crne Gore, premije su određene kolektivnim ugovorima. Nadalje, u nekim zemljama, dodatak za prekovremeni rad može biti zamenjen slobodnim vremenom, dok u Moldaviji to nije dozvoljeno. U Mađarskoj se dodatak ne isplaćuje zaposlenima u javnom sektoru, samo se kompenzuje slobodnim vremenom. U Jermeniji, dodatak se ne isplaćuje ako je prekovremeni rad dogovoren između poslodavca i zaposlenog.

U cilju umanjjenja prekovremenog rada, pojedine zemlje su usložile proceduru za odobrenje rada dužeg od onog zakonom propisanog (Griffith, Harrison, Macartney, 2006). U Bugarskoj, pre uvođenja uvećanog radnog vremena, poslodavac je u obavezi da obavesti i konsultuje se sa predstavnicima zaposlenih i trgovinske unije u preduzeću. Tokom konsultacija, poslodavac upoznaje predstavnike radnika sa specifičnim razlozima koji iziskuju uvođenje prekovremenog rada, nakon čega saslušava njihovo mišljenje, predloge i slično (Zeng, Umar Idris, 2005). Dodatno, poslodavac je u obavezi da obavesti i Inspektorat rada o potrebi uvođenja prekovremenog rada, pritom specificirajući broj zaposlenih i dužinu tog rada.

U Hrvatskoj, inspektor rada mora biti obavješten o prekovremenom radu za svakog radnika ponaosob, ako takav rad traje više od 12 nedelja godišnje, odnosno u kontinuitetu više od četiri nedelje ili ako prekovremeni rad svih zaposlenih prelazi 10% ukupnog rada ostvarenog u jednom mesecu. Inspektor rada može ograničiti ili zabraniti takav rad ako proceni da će imati štetne posledice po zdravlje radnika ili njegovu sposobnost za rad, odnosno ako proceni da se dugoročnom upotrebom prekovremenog rada poslodavac izbegava zapošljavanje novih radnika.

Zaključak

U poslednjih 15 godina izneta je druga generacija reformi radnog zakonodavstva u većini zemalja Istočne Evrope i Centralne Azije. U tom periodu 13 zemalja je postalo član EU, dok je još pet u pristupnom procesu. Sve je to zahtevalo usvajanje pravnih tekovina (acquis communautaire) Evropske unije u nacionalnim zakonodavstvima tih zemalja.

U domenu radnog zakonodavstva, težište je bilo smanjenju nepotrebne rigidnosti i većoj fleksibilnosti kod ugovaranja radnog odnosa, što je iznedrilo širok spektar mogućnosti kod zapošljavanja. Ugovori na određeno vreme (fixed-term), ugovori na delimično radno vreme (part-time), ugovori na poziv (on-call), ugovori sa neodređenim radnim vremenom (zero-hour), ugovori preko agencija za zapošljavanje, freelance ugovori i tome slično, postali su sastavni deo savremenih tržišta rada, samim tim i ne iznenađuje to što se zakonodavstvo i resursi usmeravaju na privremene oblike zapošljavanja, dok se ne uvode novine u pogledu standardnog zapošljavanja, sa punim radnim vremenom.

Atipično radno vreme može doneti značajne ekonomske i socijalne benefite. Ono otvara tržište rada onim ljudima kojima je rad sa punim radnim vremenom neizvodljiv ili neatraktivan. Takođe, doprinosi većoj fleksibilnosti, mobilnosti i dinamičnosti tržišta rada.

Jedan od najčešće korišćenih indikatora fleksibilnosti aranžmana radnih odnosa jeste regulativa prekovremenog rada. Radno zakonodavstvo u svim zemljama uspostavlja radno vreme koje ne prelazi 40 sati nedeljno, ali se premije i provizije za prekovremeni rad u značajnoj meri razlikuju. Dok se u Ukrajini zaposleni ne može saglasiti da radi prekovremeno osim u izuzetnim okolnostima, u Azerbejdžanu nema regulative koja bi takav rad ograničila <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion%20Paper%20Series/LEQSPaper92.pdf/>. U Republici Srbiji prekovremeni rad je ograničen na četiri sata dnevno, odnosno 40 sati nedeljno, uz isplatu dodatka od 26% za svaki sat prekovremenog rada, koji nije mogao biti iskorišćen kao slobodno vreme.

Značajan faktor fleksibilnosti tržišta rada je mogućnost prilagođavanja radnog vremena i/ili plata ako preduzeće iskusi finansijske poteškoće usled smanjenja tražnje, sezonskih faktora i sl. Ono se ogleda u korišćenju interne fleksibilnosti (fleksibilno ili skraćeno radno vreme ili privremena suspenzija proizvodnje) koja smanjuje značajne redukcije u zapošljavanju, posebno u manufakturi, omogućujući firmama da koriste razne načine internih prilagođavanja, pre no što posegnu za otpuštanjem radnika. U mnogim zemljama istočne Evrope i Centralne Azije, prilikom ekonomskih potresa, zaposleni mogu koristiti

administrativna odsustva, plaćena ili neplaćena, privremene interne ili eksterne transfere na druge poslove ili rad na određeno vreme.

U uređenim zemljama, zakonska regulativa je tu kako bi poslodavcima “otežala” otpuštanje radnika, uvodeći uslove pod kojima je otpuštanje opravdano. Dodatno, uvode se proceduralne poteškoće, koje poslodavac može iskusiti kada započne proces otpuštanja radnika, zatim obaveštenje o otpuštanju koje se zaposlenom uručuje u određenom roku i tome slično. Naravno, što više mesečnih plata čini isplatu provizije pri otpuštanju, time je poslodavcima teže da se odreknu svojih radnika.

Literatura

1. Bertola G, Labour market regulation: Motives, measures, effects, International labour office Geneva, 2009.
2. Bhutto R, Extended work overtime: Labors’ (employees) choice or obligation, South Asian Journal of Management Sciences, Vol. 9, No. 2, 2015.
3. Boeri T, Brücker H, Eastern Enlargement and EU-Labour-Markets: Perceptions, Challenges and Opportunities, World Economics, Vol. 2, No. 1, 2001.
4. Alexander C., A. Haley Lock, Underwork, Work-Hour Insecurity, and A New Approach to Wage and Hour Regulation, Industrial relations (a journal of economy and society), Vol. 54, 2015.
5. Genus A, Flexible strategic management, Shapman and Hall, London, 1995.
6. Griffith R, Harrison R, Macartney G, Product Market Reforms, Labour Market Institutions and Unemployment, Institute for Fiscal Studies, University College London and AIM, 2006.
7. Harvey AS, Gershuny J, Fisher K, Akbari A, Statistics on working time arrangements based on time-use survey data, International labour office Geneva, 2003.
8. Krstić, M. S. (2020). Teorija racionalnog izbora - ograničenja i alternative. Sociološki pregled, 54(1), 40-63.
9. Lubarda, B, Evropsko radno pravo, CID Podgorica, 2004.
10. Calmfors L., M. Hoel, Work sharing and overtime, The Scandinavian journal of economics, 1988.
11. Stanojević, S., Đorđević, N., & Volf, D. (2017). Primena kvantitativnih metoda u predviđanju poslovanja privrednih

- društava. Ođitor, 3(1), 92-101.
12. Ustav Republike Srbije "Sl. glasnik RS", br. 98/2006.
 13. X Zeng, L Lu, Umar Idris S, Working time in transition: The dual task of standardization and flexibilization in China, International labour office Geneva, 2005.
 14. Zakon o radu, "Sl. glasnik RS" broj 24/05, 61/05, 54/09, 32/13 , 75/14, 13/17 - odluka US, 113/17 i 95/18 - autentično tumačenje.
 15. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database/>
 16. <https://ilostat.ilo.org/>
 17. <https://thediplomat.com/2014/03/working-to-death-in-china/>
 18. <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS%20Discussion%20Paper%20Series/LEQSPaper92.pdf/>

ECONOMIC THEORY OF SUPPLY AND DEMAND FOR OVERTIME WORK IN THE REPUBLIC OF SERBIA AND CEE COUNTRIES

Branislav Klajić²

Abstract

The type of industrial relations and the regulatory framework, especially the level that determines working hours (national / industrial / enterprise) are the constitutive elements that determine the working hours regime. The analysis of the regulatory framework is crucial for understanding disparities in the distribution of working time in one country but not without including other social and economic factors that may shape and influence the incidence of work longer than legally prescribed (full) working time. It was found that the form of wage distribution and the amount of overtime premium (and / or the amount of free hours earned) can affect both supply and demand for overtime.

Keywords: working hours, overtime work, demand, supply.

Датум доласка (Date received): 11.02.2010.

Датум прихватања (Date accepted): 30.04.2020.

² Department of Finance, General Staff of the Serbian Army, Belgrade, Serbia

ODRŽIVI RAZVOJ – PROIZVODNA SNAGA SAVREMENOG DRUŠTVA

Boško Nadoveza¹, Helena Pešić²

Pregledni rad
UDK: 330.34:502.131.1

doi: 10.5937/OdrRaz2001031N

Rezime

Održivi razvoj, kao kompleksni i multidimenzionalni proces koji ima tri osnovne dimenzije: ekonomsku, socijalnu i ekološku uslovljava da danas nauka i znanje postaju osnovna proizvodna snaga društva. Ovaj rad će se, pre svega, fokusirati na značaj dobrog upravljanja makroekonomskim pokazateljima za ostvarivanje održivog razvoja međusobne povezanosti i mogućnosti uticaja predmenih činilaca na poboljšanje efikasnosti i ekonomičnosti u ostvarivanju održivog razvoja.

Ključne reči: održivi razvoj, proizvodne snage, kapitalizam.

JEL: F16, M24

Uvod

Nastanak ekološke krize poslednjih decenija XX veka su pokrenule pitanje održivosti ekonomskog rasta i razvoja, da li oklona može da istrpi uticaj čovekove aktivnosti i da li će se u narednom periodu dovesti u pitanje postojanje čoveka. Brz ekonomski rast bez obaziranja na okolinu dovodi do iscrpljivanja resursa, zagađenja i negativnih efekata na okolinu čime je stvorena potreba ulaganja u zaštitu okoline, štednju resursa i razvoj tehnologija koje su prijateljske prema okolini, odnosno potreba za održivim razvojem. Savremena teorija i literatura sadrži različite definicije održivog razvoja, ali jedna od najproširenijih je definicija Brundtlandskog izveštaja (Our common future) koja definiše

¹ Evropski univerzitet, Brčko distrikt, Bosna i Hercegovina, e-mail: nadovezabosko@gmail.com

² Evropski univerzitet, Brčko distrikt, Bosna i Hercegovina, e-mail: nadovezah@gmail.com

sledeće: “Održivi razvoj jeste razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, a da ne dovodi u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe.” (Internacionalni institut za održivi razvoj) Očuvanje privrednog bogatstva planete za buduće naraštaje se vrši kroz realizaciju tri grupe ciljeva (Ilić, Praća, 2015)

- postizanje održivosti u ekonomskom smislu – kontinuirani privredni rast, bez inflacije i preterane spoljne zaduženosti;
- postizanje održivosti na socijalnom planu – eliminacije siromaštva i svih vidova socijalne patologije;
- postizanje održivosti na ekološkom planu – očuvanje prirodnih resursa i životne sredine.

Neoliberalni kapitalizam i održivi razvoj su međusobno nekompatibilni, jer kapitalizam razvija i izoštrava klasnu strukturu, a pri tome je uzrok nejednakosti, zagađenja i nezaposlenosti. Održivost je neophodna iz dva razloga. Prvenstveno je neophodno omogućiti budućim generacijama pojednake mogućnosti za razvoj bez degradacije Zemlje u sadašnjosti i drugo, ekološko pitanje, neprihvatljivo je ekonomskim aktivnostima uništavati prirodu, odnosno omogućiti očuvanje biodiverziteta i prirodnih resursa na postojećem nivou.

Pojam i neophodnost održivog razvoja

Održivi razvoj se nalazi u svim sferama života, ekonomskoj, ekološkoj, političkoj i društvenoj. On treba da odgovori na pitanja: za koga se vrši, kakav je razvoj, kako se ostvaruje i kojim sredstva se ostvaruje. Jedini razvoj koji je održiv je onaj koji vodi računa o budućnosti, služi svima, vodi računa o zdravlju i životnoj sredini, obezbeđuje prosperitet privrede i društva.

Društvena reprodukcija u kapitalističkom društvu predstavlja oblik reprodukcovanja ukupnog društvenog kapitala uz angažovanje materijalnih i subjektivnih činilaca proizvodnje. Za realizaciju društvene reprodukcije potrebno je raspodeliti ukupan fond društvene proizvodnje i njihovih proizvođača na različite grane društvene proizvodnje. Društvena reprodukcija se sastoji od zbira individualnih reprodukcija robnih proizvođača na mnogo višem, složenijem nivou (Filipović, 2018; Ilić, Praća, 2015).

Ovo se ostvaruje time što se nacionalni dohodak ne troši celokupno za ličnu potrošnju, već delom za akumulaciju i delom za proširenje proizvodnje. Prilikom ostvarivanja odgovarajućeg nivoa privrednog razvoja, društvo mora da ostvari proširenu reprodukciju, izdvajanjem dela nacionalnog dohotka za akumulaciju koja služi za proširenje proizvodnje radi obezbeđenja materijalnih mogućnosti za uvećanje sredstava za proizvodnju i ličnu potrošnju. Namenska raspodela nacionalnog dohotka za akumulaciju se ne vrši u proizvoljnim veličinama, već je uslovljena obimom, materijalnom i vrednosnom strukturom bruto domaćeg proizvoda (u daljem tekstu: BDP).

U kapitalističkom društvu savremena tržišna privreda nalaže potrebu za ubrzanijim razvojem kako se ne bi zaostajalo za drugim zemljama i tada nastaje potreba za sve većim akumuliranjem radi obezbeđenja kontinualnog rasta činilaca proizvodnje. Uvećana količina sredstava za proizvodnju se obezbeđuje izdvajanjem više za neophodna materijalna dobra u odnosu na ličnu potrošnju (Johnson, 2011).

Dodatna sredstva za proizvodnju se obezbeđuju uvećanom proizvodnjom ovih sredstava u odnosu na sredstva za ličnu potrošnju. Akumulacija se ne vrši na račun potrošnje već promenom namene određenih sredstava za ličnu potrošnju. Potrošnja se poima kao suština savremene kapitalističke proizvodnje. Način na koji se sredstva za ličnu potrošnju nadomeštavaju je kroz zaduženje u inostranstvu, razvoj finansijskog tržišta, racionalizacijom proizvodnje i potrošnje, uvođenjem smenskog rada što bi uvećalo prekomerno trošenje prirodnih resursa itd. Radna snaga se obezbeđuje većim natalitetom, preorijentacijom zaposlenih na potreban sektor rada, uvozom iz inostranstva i na druge načine (Milanović, Andžić, & Butulija, 2017).

Obezbeđenje činilaca proizvodnje se može realizovati na više načina i na taj način ostvariti proširenu reprodukciju.

Kapitalistička društvena reprodukcija se odvija u uslovima robne privrede koja regulišu zakonitosti tog načina proizvodnje koje se odnose na težnju maksimizacije profita. To se odvija kroz potpunu prodaju proizvedenih dobara, radi prisvajanja viška vrednosti kako bi se nastavio proces proizvodnje i izvršilo njeno proširenje. Osnovno pitanje je koliki deo se izdvaja za realizaciju BDP-a i nesmetano funkcionisanje proširene društvene reprodukcije.

Viši nivo razvijenosti podrazumeva prelaz na kvalitativno novu tehniku, tehnologiju i tehnološke principe u proizvodnji. Kapitalni koeficijent iskazuje najcelishodniji doprinos tehničkog progressa, jer uzima u obzir vezu između tehničke opremljenosti i produktivnosti rada. Na osnovu ovoga postoje (Ilić, 2003)

1. Kapitalno intezivni tehnološki progres u kojem kapitalni koeficijent raste, jer tehnička opremljenost raste brže od produktivnosti rada, odnosno

$$\frac{K_{t+1}}{P_{t+1}} > \frac{K_t}{P_t}$$

gde su K—osnovna sredstva, P—proizvodnja, t—vreme.

2. Kapitalno-štedni tehnološki progres gde kapitalni koeficijent opada, jer produktivnost rada raste brže od tehničke opremljenosti, odnosno

$$\frac{K_{t+1}}{P_{t+1}} < \frac{K_t}{P_t}$$

3. Neutralni tehnološki koeficijent gde postoji konstantnost kapitalnog koeficijenta, odnosno isti nivo rasta tehničke opremljenosti i produktivnosti rada, odnosno

$$\frac{K_{t+1}}{P_{t+1}} = \frac{K_t}{P_t}$$

Tehnološki progres omogućava uvećanje ekonomskog rasta i razvoja na visokom nivou, ali razvoj koji privreda ne može da podrži stvara negativne posledice u vidu gubitka radnih mesta, zagađenje okoline (prekomerno zagađenje vazduha), iscrpljivanje neobnovljivih resursa, preveliki utrošak ekološko bitnih resursa (prekomerna seča šuma, prekomerno korišćenje pijaće vode za poljoprivredu). Imajući u vidu da je profit uprkos svemu neodrživi model razvoja, najveći broj država sveta se opredelio za održivi rast i razvoj kao najpoželjniji model ekonomskog razvoja.

U cilju očuvanja okoline i potrebe za održivim funkcionisanjem novih ekonomija, države su kao odgovor na nedostatke tržišnih mehanizama preuzele mnoge poslove koje regulišu i subvencionišu. Svaka tržišna ekonomija ima tri osnovne funkcije (Samjuelson, Nordhaus, 2009):

- povećava efikasnost unapređenjem konkurentske sposobnosti, smanjenjem negativnih eksternalija i obezbeđenjem javnih dobara;
- promovise jednakost korišćenjem poreza i programa rashoda radi preraspodele dohotka određenim grupama;

Jača makroekonomsku stabilnost i stimuliše rast smanjenjem nezaposlenosti i inflacije i podsticanjem ekonomskog rasta fiskalnim i monetarnim merama.

Činioci održivog razvoja

Razvoj nauke je doveo do procesa degradacije, iscrpljivanja i zagađenja prirode sa teško procenjivim posledicama po dalji razvoj, a i opstanak <http://www.unmillenniumproject.org/goals/>. Ekosistem naše planete je jako osetljiv, jer i mali poremećaji kao što je promena globalne temperature na većim vremenskim i prostornim skalama izaziva nepredvidive efekte (Sachs, 2012). Za razliku od lokalnih poremećaja koji samo utiču na one ljude koji se susreću sa njima na mestu nastanka, poremećaj klime je problem čitavog čovečanstva.

Problem zagađenja i održivosti životne sredine postoji od stvaranja prvih ljudskih naselja, razvoja poljoprivrede i delatnostima koje koriste vatru. Čovek je svojim aktivnostima poremetio i narušio razne prirodne zakone koji su uspostavljeni u biosferi (Wesselink, Wals, 2011). Ugljen-dioksid, metan, nitrat-oksidi i hlorofluorokarbonat su gasovi koji utiču na povećani efekat staklene bašte, a u industrijskoj eri značajno je povećano njihovo prisustvo u atmosferi. Oni doprinose povećanju globalne temperature na Zemlji. Za rast temperature, koji je bio u XX veku, potrebno je oko 1500 godina u normalnim uslovima. Problem utoliko dobija na značaju kada se zna da se taj rast nastavlja sa neslućenim posledicama po globalnu klimu (Jolović & Bobera, 2019).

Dostignuta je tačka u kojoj je potrebno uticati na ljudsku svest i naći put pokretanja globalnih procesa i akcija kako bi se negativni trendovi ograničili, a posledice smanjile ili sanirale (Milojević, Stojanović, Todorović, 2018). Krajem šezdesetih godina XX veka su upućena prva upozorenja stručnjaka i raznih ekoloških organizacija koji su se formirali na lokalnom i globalnom nivou (Milojević, 2011).

Začetke zakonske zaštite u Srbiji možemo naći još u XVI veku, u Dušanovom zakoniku. Zatim despot Stefan Lazarević donoseći Zakon o

rudarima, nastavlja tradiciju prethodnika. U tom zakonu je bilo regulisano vlasništvo, načini i uslovi korišćenja mineralnih voda u Srbiji. Prvo područje stavljeno pod zaštitu bila je Obedska bara u XIX veku, dok su prva zaštićena prirodna dobra u Srbiji bili šumski rezervati Oštrozub, Mustafa i Felješana u okoline Majdanpeka sredinom XX veka . Za prvi nacionalni park u Srbiji proglašen je Nacionalni park Fruška Gora.

Prilikom realizacije konvencija uvedeni su određeni izrazi i nazivi kako bi se razumelo na globalnom nivou o čemu se radi. Najrasprostranjeniji je održivi razvoj. Nijedna dosadašnja definicija održivog razvoja nije u potpunosti obuhvatila sve kriterijume, ali su postignute saglasnosti oko glavnih principa delovanja i osnovnih postavki održivog razvoja. „Održivi razvoj je skladan odnos ekologije i privrede kako bi se prirodno bogatstvo planete sačuvalo i za buduće naraštaje“ (Lissowska, 2014).

UN je održao prvu konferenciju o životnoj sredini u Stokholmu 1972. godine gde je osnovan Program UN-a za životnu sredinu. Zemlje članice su preuzele ovu inicijativu i stvorile nacionalne agencije za životnu sredinu. Međunarodna unija za zaštitu prirode je koordinacija zemalja članica na unutrašnjem i međunarodnom planu dovela do formiranja Svetske strategije očuvanja prirode 1980. godine. Nakon toga je 1983. godine Organizacija UN-a formirala Svetsku komisiju za životnu sredinu i razvoj koja je promenila ime u Bruntlandsku komisiju. Izveštaj „Naša zajednička budućnost“ koji je rezultat rada komisije ukazuje na opasnost po ljude i planetu koji ima politika ekonomskog rasta bez uzimanja u obzir mogućnost regeneracije Zemlje.

Jedan od najbitnijih dokumenata konferencije u Riu je Agenda 21, čija namera je bila obavezivanje zemalja na održivi razvoj u XXI veku (Wysokińska, 2017). Njeni ciljevi su se ogledali u rešavanju problema siromaštva, zaštite atmosfere, šuma, vodnih resursa, zdravlja, poljoprivrede, ekološko zdravim upravljanjem biotehnologijom, pitanjima odlaganja otpada.

Kjoto protokol agenda 21

Kjoto protokol je ostvario veliki uticaj na očuvanje životne sredine i održivi razvoj. Ovaj protokol je povezan sa Okvirnom konvencijom UN-a o klimatskim promenama i usvojen 1997. godine i tretira se kao dodatak konvenciji. Potpisan je kako bi se smanjio uticaj gasova staklene bašte: ugljendioksida, metana, azotdioksida, fluorougljovodonika,

perfluorouglijovodonika i heksaflorida. Korišćenje fosilnih goriva krajem XIX i XX veka u industriji, saobraćaju i drugim granama su doveli do velike koncentracije ovih gasova u atmosferi što je dovelo do globalnog zagrevanja i klimatskih promena (Izveštaj o milenijumskim ciljevima razvoja 2010).

Trenutno postoji 192 države potpisnice ovog sporazuma (podatak od jula 2017. godine). Da bi bio ratifikovan protokol su trebale da potpišu najmanje 55 države koje čine najmanje 55% zagađivača. Ovo je ostvareno 2005. godine kada ga je ratifikovala Rusija čime je 61% zagađivača potpisalo sporazum. Srbija je ratifikovala Kjoto protokol 24.09.2017. godine. <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/>. Broj članica zagađivača je nedovoljan za ostvarenje cilja ovog protokola, jer osim EU i Rusije, veoma mali broj značajnih zagađivača je potpisnik protokola. Jedan od većih zagađivača, Kanada je izašla iz ovog sporazuma decembra 2012. godine popuštajući pred korporacijama i potrebom za ubrzanim rastom bez obaziranja na njenu održivost.

Predstavljajući ključni dokument samita u Riu 1992. godine, Agenda 21 je globalni akcioni program održivog razvoja u kojem su predstavljene aktivnosti svih nivoa u obliku međuzavisnosti radi ostvarenja ovog cilja. Agenda 21 je deklaracija o namerama i obavezivanju na održivi razvoj u XXI veku (Mičić, Savić, 2018).

Umesto u arhivama Agenda je završila u rukama mnogobrojnih organizacija koje su je prihvatile i počele sa njenom primenom. Na oko 500 stranica i 40 poglavlja obrađujući teme siromaštva, zaštite atmosfere, šuma, vodenih resursa, zdravlja, poljoprivrede, ekološki zdravog upravljanja biotehnologijom, do pitanja odlaganja otpada (Sutton, 2013). Razlika u odnosu na prethodne konvencije i protokole je u tome što izričito priznaje ulogu „bitnih granica“ kao što su žene, deca, poljoprivrednici i preduzetnici, a od devedesetih ovo predstavlja važnu grupaciju u programima UN.

Održivi razvoj obuhvata formulu za kompromis između zahteva nerazvijenih zemalja za većim razvojem i blagostanjem i zahteva za zaštitu prirode i dugoročno očuvanje prirodnih bogatstava. Konflikt između privrednog rasta i socijalnog izjednačavanja teoretski može da se reši smanjenjem upotrebe resursa u razvijenim zemljama i umerenim uvođenjem industrijalizacije u nerazvijenim zemljama. Konferencija u Riu nije regulisala korišćenje resursa u budućnosti i trgovinske olakšice za

ekonomski slabije nacije, već Agendom 21 planira održivi razvoj na osnovu postignutog konsenzusa, navodeći administrativne i tehničke predloge bez nuđenja ograničenja
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>.

Zaključak

Ekonomska održivost se odnosi na stvaranje ekonomskog sistema sa visokim stepenom stabilnosti i efikasnosti radi stvaranja novododate vrednosti kao realnog izvora obezbeđenja potrošnje postojećeg društva. Socijalna održivost podrazumeva ostvarenje uslova socijalnog mira i izbegavanje konflikata u društvu. Kulturna održivost znači obezbeđenje kulturne nezavisnosti multikulturnih zajednica na nivou čovečanstva. Politička održivost se smatra obezbeđenjem ljudskih sloboda i demokratskih prava kao predispozicija za ostvarenje ostalih održivosti.

Ljudske potrebe se neprestano uvećavaju i neprekidno se moraju zadovoljavati, a to se realizuje procesom proizvodnje dobara koja zadovoljavaju te potrebe. Kontinuirana proizvodnja dobara se naziva reprodukcija. Reprodukcijska reprodukuje materijalna dobra i date društvene odnose. Kada se proizvodnja posmatra na nivou čitave društvene zajednice, onda se naziva globalna reprodukcija. Ovaj vid reprodukcije doveo je čovečanstvo do stanja u kome su narušeni osnovni uslovi opstanka, čime se uticalo na organizovanje očuvanja ekosistema.

Literatura

1. Đukić, P. (2011) Održivi razvoj - utopija ili šansa za Srbiju. Beograd: Tehnološko-metalurški fakultet
2. Ilić, B., Prača, N. (2015): Održivi razvoj u uslovima informaciono-komunikacionim tehnologija, drugo izdanje, Etno Stil, Beograd, str. 94
3. Ilić, B. (2003): Informatičko društvo i nova ekonomija, SD Public, Beograd, str. 126.
4. Izveštaj o milenijumskim ciljevima razvoja 2009; http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/MDG_Report_2009_ENG.pdf;
5. Izveštaj o milenijumskim ciljevima razvoja 2010, <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/>

MDG%20Report%202010%20En%20r15%20-low%
20res%2020100615%20-.pdf,

6. Filipović, M. (2018) Ekološko obrazovanje u funkciji proekološkog ponašanja. *Bezbednost, Beograd*, vol. 60, br. 1, str. 99-111
7. Johnson, S. (2011) Review of higher education and sustainable development: Paradox and possibility, by Stephen Gough and William Scott. *Environmental Education Research*, 17(2), 281-284
8. Jolović, I., & Bobera, D. (2019). Analiza uloge projektnog menadžera u upravljanju istraživačko-razvojnim projektom. *Oditor*, 5(3), 38-52.
9. Lissowska, M. (2014). Welfare against Growth Gains in Post-Transition Countries. What are the Consequences for Stability?. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 8(13), 13-21
10. Mičić, V., Savić, L. (2018) Održivi razvoj srpske prerađivačke industrije. *Ekonomika*, vol. 64, br. 4, str. 47-55
11. Milanović, N., Andžić, S., & Butulija, M. (2017). Struktura kapitala kao determinanta vrednosti preduzeća. *Oditor*, 3(1), 80-91.
12. Miltojević, V. (2011) Kultura kao dimenzija održivog razvoja. *Teme*, vol. 35, br. 2, str. 639-653
13. Milojević, I., Stojanović C., Todorović Lj. (2018) Investicioni problem siromaštva sa osvrtom na Republiku Srbiju, *Akcionarstvo* 24(1), 31-50.
14. Samjuelson, P.A., Nordhaus, V.D. (2009): *Ekonomija*, MATE Beograd, str. 35.
15. Sachs, J.D. (2012): From millennium development goals to sustainable development goals, *Lancet*, 379: pp. 2206-2211, p. 2206.
16. Sutton, M.A.et al. (2013): Our nutrient world: the challenge to produce more food and energy with less pollution. *Edinburg*, Centar za Ekologiju i Hidrologiju.
17. Wysokińska, Z. (2017): Millenium Development Goals/UN And Sustainable Development Goals/UN As Instruments For Realising Sustainable Development Concept In The Global Economy, *Comparative Economic Research*, Volume 20, Number 1,
18. Wesselink, R., Wals, A.E.J. (2011) Developing competence profiles for educators in environmental education organisations in the Netherlands. *Environmental Education Research*, 17(1), 69-90

19. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>
20. <http://www.unmillenniumproject.org/goals/>

SUSTAINABLE DEVELOPMENT - PRODUCTION FORCE OF MODERN SOCIETY

Boško Nadoveza³, Helena Pešić⁴

Abstract

Sustainable development, as a complex and multidimensional process that has three basic dimensions: economic, social and environmental, conditions that today science and knowledge become the basic productive force of society. This paper will primarily focus on the importance of good management of macroeconomic indicators for achieving sustainable development of interconnectedness and the possibility of influencing the subject factors to improve efficiency and economy in achieving sustainable development.

Keywords: sustainable development, productive forces, capitalism.

Datum dolaska (Date received): 11.02.2020.

Datum prihvatanja (Date accepted): 02.04.2020.

³ European University, Brčko District, Bosnia and Herzegovina, e-mail: nadovezabosko@gmail.com

⁴ European University, Brčko District, Bosnia and Herzegovina, e-mail: nadovezah@gmail.com

REVIZIJA OSTVARIVANJA CILJEVA BUDŽETSKIH PROGRAMA

*Radan Kostić*⁵

Pregledni rad
UDK: 336.148

doi: 10.5937/OdrRaz2001041K

Rezime

Sve demokratske zemlje su razvile metode koje pomažu državi uspešnu implementaciju finansijske institucije budžeta. Među ključnim faktorima su uravnotežena i transparentna budžetska odgovornost prema javnosti i obaveza da se podnesu računi, vrši kontrola rukovodstva, koju odnedavno nazivaju upravljanje rizikom i eksterno revidiranje.

Ključne reči: revizija, budžet, ciljevi.

Uvod

Državna revizorska institucija (DRI) mora godišnje da revidira ispravnost izvršenja državnog budžeta (pravilnost poslovanja države). Na koji način i u kojoj meri je država ispoštovala zakonske obaveze, ostavljeno je da DRI samostalno proceni, ali zasnivajući procenu na pravilima struke i standarda revidiranja (Stojanović, Stanojević, 2017).

U nekim državama, DRI umesto standardnih oblika revizije finansijskih izveštaja vrši poslovnu validaciju državnog budžeta. Isto važi i za budžet Evropskih zemalja, što svake godine potvrđuje Evropski revizorski sud. Formalno potvrđivanje obavljene revizije finansijskih izveštaja definiše pojam „revizije finansijskih izveštaja“ kao vrstu revizije koja primenjuje postupak kojim se zvanično potvrđuje izveštaj (kao vrsta sertifikata) (Novaković, Jovićević, Simin, 2018; Mijić, Spahić, Vuković, 2011).

⁵ Fond za socijalno osiguranje vojnih osiguranika, Ministarstvo odbrane, Beograd, Republika Srbija, radan.kostic@mod.gov.rs

Procedure koje sprovode državni revizori u postupku revizije državnog budžeta, razlikuju se od standardnih revizijskih procedura. Način obavljanja zavisi od statutarnih ovlašćenja i odluke DRI u kom obimu će budžetski korisnici biti revidirani i kakva će biti forma izveštaja o reviziji. Revizija državnog budžeta je složen zadatak i zahteva visoku usklađenost i efikasno obavljanje revizije. Efikasnost i efektivnost implementacije u velikoj meri zavisi od rigorozne kontrole i kontinuiranog praćenja realizacije u svim fazama procesa revizije.

Sagledavajući reviziju budžeta sa organizacijskog aspekta, ona može da se realizuje na više načina. U zavisnosti s kog aspekta posmatramo reviziju, postoje različiti režimi obavljanja revizije, kako sledi (Todorović, Milutinović, 2015; Vidović, & Duin, 2018):

- to može biti jedna integralna revizija ili više pojedinačnih revizija koje su međusobno povezane;
- rezultat revizije može biti jedan ili više revizijskih izveštaja;
- reviziju završnog računa budžeta mogu obaviti ili revizori u jednom odeljenju (npr. odeljenje za budžet) ili revizori iz nekoliko odeljenja, a parcijalne izveštaje dostavljaju odeljenju koje je odgovorno za reviziju;
- revizijom državnog budžeta može rukovoditi šef odeljenja ili osoba koja je na čelu projektnog odbora ili drugog organa kojim se upravlja projektom;
- reviziju mogu obavljati samo revizori DRI, ili samo spoljni revizori iz revizorskih firmi, ili u saradnji između državne i komercijalne revizije.

Revidiranje završnog računa budžeta

Planiranje, obavljanje i obelodanjivanje izveštaja revizije može biti u reviziji državnog budžeta razvrstano u nekoliko odvojenih delova. Svaki direktni budžetski korisnik, koji je uključen u ove revizije, može predstavljati nezavisni deo procesa obavljanja revizije, ili deo integralnog pristupa obavljanju revizije (Miljković, Krstić, 2018). Za svaki deo integralne revizije, državni revizor sastavlja detaljan plan. Za revidiranje finansijskih izveštaja državnog budžeta postoji poseban plan revizije koji određuje način revizije finansijskih izveštaja.

Na obim revizije zaključnog računa državnog budžeta utiče nekoliko faktora. Najvažniji su odluke koje se tiču ciljeva i svrhe revizije, broj direktnih korisnika budžeta koji će biti uključeni u revidiranje, način obavljanja revizije, izbor područja revizije i izbor forme izveštavanja (Ilić, 2019). Revizija može da obuhvati samo završni račun budžeta na nivou države, kao celina, što znači da testiranjem neće biti obuhvaćeni pojedinačni direktni budžetski korisnici, ali je moguće da se revidiranje ekstenzivira na detaljno ispitivanje rashoda na nivou budžetskih korisnika (Kovačević, Trandafilović, & Kalač, 2019).

Faza prikupljanja dokaza od revidiranog subjekta uključuje procedure na različite načine. Neke procedure su propisane od strane DRI, kao obaveza subjekta revidiranja (npr. saradnja u pribavljanju revizijskih dokaza i usvajanje nacrt predloga i konačnog revizorskog izveštaja), neki postupci su definisani u zakonu kao mogućnosti koje entitet može da realizuje u onoj meri u kojoj on to smatra potrebnim (npr. podnosi komentare na nacrt izveštaja, učešće na sastanku, usaglašavanja i raščišćavanja, davanje prigovora nalazima revizije u nacrtu revizorskog izveštaja). U postupku revizije državnog budžeta, državni revizori će najviše postupaka obavljati u Ministarstvu finansija, međutim, glavni entitet mora biti vlada sa svojim ministarstvima nadležnim za sprovođenje budžeta (Stanojević i dr. 2018).

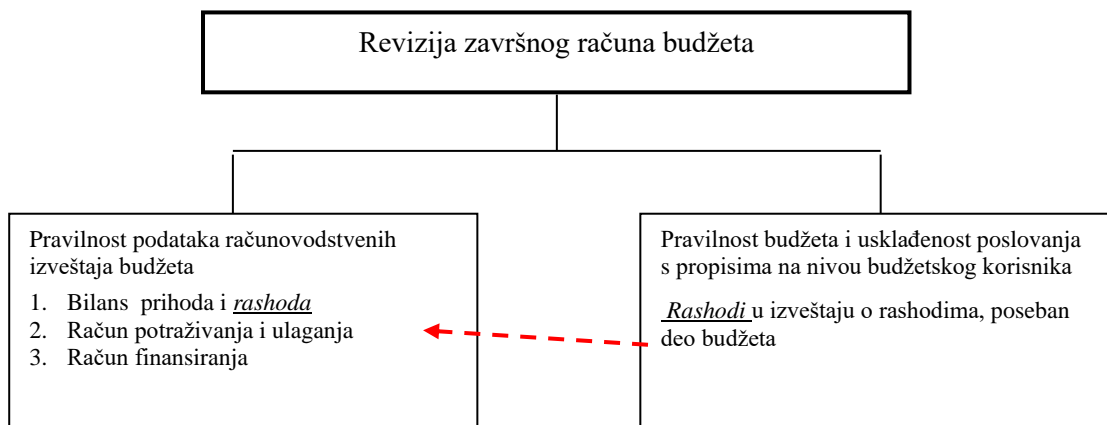
U fazi pribavljanja dokaza, revizor je u potrazi za adekvatnim i odgovarajućim uveravanjima da finansijski izveštaji ne sadrže materijalno značajne pogrešne iskaze, da je entitet revizije ispoštovao sve relevantne zakonske odredbe, propise i politike, kao i da je testirana efikasnost internih kontrola.

Izveštaj revizora ili mišljenje treba da bude slika stanja u javnim finansijama. Ovo se posebno odnosi na reviziju državnog budžeta, gde se može putem godišnjih revizija koje se obavljaju kod istih direktnih budžetskih korisnika, pratiti (svoje) poslovanje u dužem vremenskom periodu. Rad DRI bi trebalo da bude obelodanjen u javnosti u svrhu poboljšanja regularnosti budžetskih korisnika, kao i poboljšanja efikasnosti i efektivnosti njihovog poslovanja (Knežević, 2008).

Revizija završnog računa budžeta obično se sastoji od dva podjednako važna dela. Prvi se odnosi na računovodstvene iskaze integralnog — opšteg dela, a drugi na finansijske planove direktnih budžetskih

korisnika posebnog dela državnog budžeta (Bocken, et al., 2016). Struktura revidiranja završnog računa državnog računa je predstavljena na slici br. 1.

Slika br. 1. Varijanta okvira revizije budžeta

Rezultati testiranja troškova za direktne korisnike budžeta i verifikacija usklađenosti njihovih finansijskih planova s važećim propisima, podržavaju dokaze za izražavanje mišljenja o budžetu u celini.

Preraspodela sredstava podrazumeva prenos jednakog iznosa s jedne na drugu namenu potrošnje. Ova transakcija svakako menja postojeću strukturu budžetskih rashoda. Veliki iznosi preraspodela znače odstupanje od planiranog budžeta, koji je usvojen pred poslanicima Narodne skupštine, a time i negiranje njihove odluke, ili je reč o lošem planiranju tokom pripreme budžeta, kao i nepoštovanju principa budžetske raspodele (Geissdoerfer, et al., 2017).

Pritisci budžetskih korisnika za preraspodelu sredstava i namene mogu se pripisati uticaju dva faktora: (1) promene u strukturi poreskih prihoda koji diktiraju promene u troškovima u oba smera (smanjenje i povećanje potrošnje) i (2) zahtevi korisnika javnih usluga za finansiranje javnih usluga iz budžetskih sredstava. Političke okolnosti i prioriteti usmeravanja na određene delatnosti ili budžetske korisnike često su razlog značajnih preraspodela. Razlozi za preraspodelu su najčešće neiskorišćena sredstva, netačno procenjene potrebe za budžetskim sredstvima, niži troškovi, ili jednostavno zato što nije

realizovano ulaganje ili se odstupilo od planiranog programa. Za značajna odstupanja revizor mora da utvrdi uzroke i njih prezentira u revizijskom izveštaju.

Pregled izveštaja o realizaciji programa usmerenih na ciljeve

Posredni i neposredni korisnici budžeta, kao deo izveštaja o završnom računu, pored finansijskih izveštaja daju i izveštaj o izvršenju budžeta, koji prikazuje razliku između odobrenih sredstava i izvršenja budžeta. U većini drugih država, budžetski korisnici daju izveštaj o postignutim ciljevima i rezultatima korišćenja sredstava. Tome dodaju i ocenu efekata poslovanja, ocenu ekonomičnosti i efikasnosti poslovanja kao i ocenu sistema internog finansijskog nadzora.

Ocenjivanje efikasnosti poslovanja budžetskih korisnika i izveštaj o celokupnom procesu upravljanja javnim sektorom jesu od suštinskog značaja. Putem godišnjih izveštaja, informiše se Narodna skupština i šira javnost o rezultatima delovanja. Izveštaj treba da bude pripremljen u odgovarajućoj formi i sadržajem razumljiv, jasan, usredsređen na objašnjenje načina postizanja ciljeva i rezultata; pri tom, prezentirani podaci moraju da budu dovoljno opširni, istiniti i tačni (Milojević, Mihajlović, Vukša, 2018).

Model programa usmerenog na ciljeve (u daljem tekstu PUC) predstavlja okosnicu za oblikovanje programa entiteta javnog sektora i opisuje odnose aktivnosti i rezultata (Stanković, Damjanović, Popović, 2018).. Teoretski opisuje kako programi treba da funkcionišu da bi se postigli planirani rezultati. Model predstavlja opšti pristup koji obuhvata planiranje, izvršenje, ocenjivanje i izveštavanje o programima.

Ključni element celokupnog koncepta PUC-a jeste efikasno programsko upravljanje koje omogućava i upravljanje javnim sredstvima na načelima ekonomije i poslovanja u skladu s opštim načelima upravljanja, kao što su (Milojević, 2006):

- načelo efektivnosti, koje iziskuje postizanje posebnih programskih ciljeva i očekivanih rezultata;
- načelo efikasnosti, koje iziskuje uspostavljanje najboljeg odnosa između upotrebljenih izvora i postignutih rezultata;

- načelo ekonomičnosti, koje iziskuje da izvori za obavljanje delatnosti i izvršavanje programa budu na raspolaganju pravovremeno, u određenoj količini i kvalitetu i po najpovoljnijoj ceni.

U reviziji budžeta i programa usmerenih ka ciljevima, revizor postavlja određene kriterijume i konstatacije, koje istražuje i traži odgovore na njih. Ona se može podeliti na šest elemenata, i to (Hayes et. Al., 2002):

Element 1: Okvir strateškog planiranja

Revizor traži odgovore na sledeće konstatacije:

- dugoročni programski ciljevi su jasni i usklađeni s okvirom delovanja organizacije;
- izvršenje programa zasniva se na jasnoj strategiji;
- spoljašnji zainteresovani subjekti uključeni su u razvoj strategije.

Za određivanje strateških ciljeva, izbor strategija, rizika i mogućnosti, organizacije raspolazu različitim tehnikama. Te tehnike mogu da koriste i revizori koji procenjuju da li je organizacija razvila efektivan strateški okvir za ostvarivanje očekivanih rezultata (Andrić, 2002).
Mogu se upotrebiti sledeće tehnike:

- pregled oblasti;
- PESTLE analiza;
- SWOT analiza;
- sistemsko razmišljanje;
- analiza spoljašnjih zainteresovanih subjekata.

Element 2: Odgovornost

Revizor traži odgovore na sledeće konstatacije:

- odgovornost je bila konkretno dodeljena;
- odgovorna lica treba da imaju dovoljno nadležnosti da mogu da obezbede efektivnu i efikasnu realizaciju programa.

Za procenu utvrđivanja odgovornosti za upravljanje i realizaciju programa, revizor će najčešće koristiti sledeće kvalitativne metode

sticanja informacija: pregled dokumentacije koja je vezana za utvrđivanje odgovornosti za program i metodu anketiranja i/ili intervjua.

Element 3: Merenje delovanja i ciljne vrednosti

Revizor traži odgovore na sledeće konstatacije:

- sistem merenja delovanja sistema odgovara nameni;
- individualni pokazatelji delovanja odgovaraju nameni;
- ciljevi delovanja efikasno se koriste za podsticanje poboljšanja delovanja.

Ocena kvaliteta pokazatelja delovanja, ciljeva i informacionih sistema iziskivaće od revizora svrsishodnosti subjektivnu procenu koja često može da bude izložena kritici. Stoga je veoma važno da se razvije strog ocenjivački okvir koji je testiran i proveren. Primer efikasnog procesa za testiranje ocenjivačkih okvira jeste korelaciona analiza koja obuhvata dva ili više revizora, koji ocenjuju isti uzorak, a korelacija njihovih rezultata statistički je testirana. S obzirom na to da je priroda ocenjivanja subjektivna, ni s jednim ocenjivačkim okvirom ne može se postići stoprocentna korelacija, ali je značajno da u procesu ocenjivanja postoji forum za diskusiju, imajući u vidu razlike i pitanja koja se tim povodom postavljaju.

Element 4: Sistem podataka

Revizor traži odgovore na sledeće konstatacije:

- sistemi podataka su opredeljeni na odgovarajući način;
- uspostavljanje sistema podataka nadzire se na odgovarajući način;
- sistemi podataka su proverljivi, tako da se mogu potvrditi;
- sistemi podataka garantuju dobru praksu.

Poznato je nekoliko različitih tehnika koje se mogu koristiti za proveru primerenosti kontrola unutar sistema podataka:

- pretraživanje: pregled dokumentacije koja podržava kontrolni postupak;

- posmatranje delovanja nadzornih aktivnosti u praksi;
- ispitivanje i potvrđivanje: identifikacija i unakrsna provera preko intervjua sa zaposlenima i rukovodstvom, analitičarima podataka i drugima koji rade na sistemu podataka;
- analiziranje: unakrsna provera podataka o delovanju i potvrđivanje analiziranjem trendova i upoređivanjem podataka za koje se zna da su sadržajno povezani.

Element 5: Upotreba informacija o delovanju

Revizor traži odgovore na sledeće konstatacije (Vijayakumar, Nagaraja, 2012):

- analiziranje poslovanja odgovara nameni;
- unutrašnje izveštavanje o delovanju odgovara potrebama upravljanja;
- informacije o delovanju uključene su u upravljanje programa.

Revizori će upotrebu informacija o delovanju u svrhu upravljanja proveriti na taj način što će pregledati dokumentaciju i različitu građu i što će intervjuisati zaposlene i odgovorna lica (Vesić, Gavrilović, Petronijević, J. 2019). Na taj način će prikupljati informacije o poznatim informativnim sistemima, učestalost njihovog nastanka, namenu njihovog korišćenja i proceniti u kojoj se meri prikupljene informacije o delovanju koriste za potrebe tekućeg upravljanja. Ocenjivanje upotrebe informacija o delovanju često će iziskivati i subjektivnu procenu.

Element 6: Izveštavanje o rezultatima

Revizor traži odgovore na sledeće konstatacije:

- izveštaj o delovanju je iscrpan;
- izveštaj o delovanju je jasan;
- izveštaj o delovanju je verodostojan, ograničenja u podacima jasno su objašnjena.

U zavisnosti od ciljeva revizije, revizor će prilikom provere svrsishodnosti i dovoljnosti izveštavanja o rezultatima i dostignućima programskog delovanja upotrebiti najmanje sledeće metode rada:

- pretraživanje: pregled strateških razvojnih dokumenata i propisa značajnih za određenu oblast ili organizaciju, finansijskih planova i proračuna i druge dokumentacije povezane s planiranjem i realizacijom pojedinog programa ili s delovanjem organizacije;
- ispitivanje i potvrđivanje: identifikacija i unakrsna provera informacija putem intervjua sa zaposlenima, rukovodstvom, analitičarima podataka i drugim ciljnim grupama, koji su odgovorni ili na drugi način važni za realizaciju programa i njihovo upravljanje;
- analiziranje: unakrsna provera podataka o delovanju i potvrđivanje analizom trendova i upoređivanjem podataka za koje se zna da su povezani prilikom korišćenja unutrašnjih i raspoloživih spoljašnjih, nezavisnih informacija.

Zaključak

Pošto je revizija državnog budžeta veoma obimna, potreban je veliki broj revizora za realizaciju ovog može se reći projekta. Takav pristup se naročito preporučuje kada revizija nastoji da pokrije što veći broj direktnih korisnika budžetskih sredstava i da proveri ispravnost nivoa trošenja budžetskih sredstava. Pretpostavka je da rad na projektima može DRI i njenim revizorima doneti strukovnu korist. Upravljanje projektima povećava timski rad i prenošenje znanja (revizori u grupi uče jedni od drugih i prenose znanje i iskustvo na druge), ostvaruje više neformalnih odnosa između učesnika u projektu, ne samo među članovima unutar svake revizijske grupe već i između različitih odeljenja revizije, kao i kontakt sa članovima Saveta a povećava i kreativnost (posebno u razvoju programa s tabelarnim podacima kojima se može efikasnije simulirati, testirati i pratiti razvoj projekta).

Odnos državnog revizora prema subjektu revidiranja je strogo formalan, dok je odnos komercijalnog revizora čisto partnerski. S druge strane, ovlašćenja državnog revizora su široka, recimo da sami odlučuju koji će subjekt revidirati i šta će biti predmet revidiranja. Suprotno ovome, komercijalni revizori vrše reviziju javnih entiteta samo na njihov zahtev i na osnovu formalne ispunjenosti uslova najpovoljnije

ponude u javnoj nabavci za izvođenje revizije i u meri u kojoj je određeno ugovorom.

Literatura

1. Andrić, M., Revizija računovodstvenih izveštaja, Ekonomski fakultet, Subotica, 2002. godina,
2. Bocken, N.M.P., de Pauw, I., Bakker, C., van der Grinten, B. (2016) Product design and business model strategies for a circular economy. *Journal of Industrial and Production Engineering*, 33(5): 308-320
3. Hayes R., Schilder R., Dassen R., Wallage P.(2002) Principi revizije, Međunarodna perspektiva, Savez računovođa i revizora Republike Srpske, Banja Luka.
4. Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N.M.P., Hultink, E.J. (2017) The Circular Economy: A new sustainability paradigm?. *Journal of Cleaner Production*, 143(143): 757-768
5. Ilić, B. (2019). Cena zemlje kao faktor održivog razvoja, *Održivi razvoj*, Vol. 1, br. 2, 6-15.
6. Knežević G, Ekonomsko-finansijska analiza, Univerzitet Singidunum, Beograd 2008. godina,
7. Kovačević, M., Trandafilović, J., & Kalač, D. (2019). Revizijski aspekt izvršenja budžeta. *Oditor*, 5(1), 93-105.
8. Mijić, K., Spahić, N., Vuković, B. (2011) Regulatorna i praksa finansijskog izveštavanja o biološkim sredstvima u Republici Srbiji. *Ekonomika poljoprivrede*, vol. 58, br. 4, str. 647-659
9. Milojević, D., Finansijska revizija i kontrola, Beograd, 2006. godina,
10. Milojević, I.M., Mihajlović, M.B., Vukša, S.Đ. (2018) Novčani tokovi privrednog subjekta kao predmet revizije. *Vojno delo*, vol. 70, br. 3, str. 361-371
11. Miljković, M., & Krstić, D. (2018). Budžetski sistem i normativno uređenje finansiranja rashoda odbrane. *Oditor*, 4(1), 27-37.
12. Novaković, S., Jovićević, P., Simin, M. (2018) Interna revizija u

funkciji menadžmenta. *Oditor*, vol. 4, br. 1, str. 63-84

13. Stanojević, S., Milojević, I., Vukasović, D., Vladislavljević, V., Teorija revizije, Centar za ekonomska i finansijska istraživanja, Beograd, 2018. godina,
14. Stanković, B., Damnjanović, R., & Popović, M. (2018). Oblici nadzora nad javnim rashodima. *Oditor*, 4(3), 96-109.
15. Stojanović, C., Stanojević, P. (2017) Ciljevi organizacionog sistema i IMS-a, *Akcionarstvo*, Vol. 23, br. 1, 5-18.
16. Todorović, M., Milutinović, V. S, Revizija, Ekonomski fakultet u Beogradu, 2015.godina
17. Vijayakumar, A.N., Nagaraja, N. (2012) Internal control systems: Effectiveness of internal audit in risk management at public sector enterprises. *BVIMR Management edge*, Vol. 5, No. 1, pp. 1-8
18. Vidović, N., & Duin, D. (2018). Primena standarda u bilansiranju hartija od vrednosti u javnom sektoru. *Oditor*, 4(1), 104-118.
19. Vesić, T., Gavrilović, M., Petronijević, J. (2019) The influence of liquidity and profitability on the banking sector performances: The example of Serbia. *International Review*, br. 1-2, str. 75-81

AUDIT OF ACHIEVING THE OBJECTIVES OF BUDGET PROGRAMS

Radan Kostić⁶

Abstract

All democracies have developed methods that help the country successfully implement the financial institution of the budget. Among the key factors are balanced and transparent budget accountability to the public and the obligation to submit bills, management control, which they have recently called risk management and external

⁶ Social Insurance Fund for Military Insured Persons, Ministry of Defense, Belgrade, Republic of Serbia

auditing.

Keywords: audit, budget, objectives.

Datum dolaska (Date received): 22.12.2019.

Datum prihvatanja (Date accepted): 15.02.2020.

АНАЛИЗА КАО ОСНОВА ОДРЖИВОСТИ ПОСЛОВАЊА

Славко Вукша¹, Драган Анђелић², Ирена Милојевић³

Прегледни рад
УДК: 005.52

doi: 10.5937/OdrRaz2001053V

Резиме

Предузеће као подсистем или елемент окружења и предузеће као систем или засебна целина подразумева организацију која је одређена структуром и формом, у којој се врши трансформација input-а у output-е у циљу остваривања профита. Из овога произилази да предузеће има структурну и функционалну димензију. Структурни аспект усмерен је на посматрање и утврђивање способности за рад, а функционална димензија на посматрање и утврђивање начина и последица, резултата тог рада.

Разлике управљања у досадашњим или традиционалним и савременим условима огледају су у променама начина мишљења, начина понашања и оријентације. Континуитет функционисања, као и ослоњеност на сопствено деловање, што су значајни услови пословања у прошлости, смењени су садашњим и у будућности очекиваним условима који обележавају дисконтинуитет, комплексност и зависност од одлука других, односно од одлука из окружења. Наравно, такве промене одражавају се и на планирање, контролисање и информисање, односно анализу биланса као компоненте менаџмента. Управљачки проблеми су другачије структурирани, уместо једноставности наступила је сложеност.

Кључне речи: одрживи развој, управљање пословним организацијама, анализа пословања.

¹ Висока школа за менаџмент и економију из Крагујевца, Карађорђева 52, Р. Србија, slavkovuksa@gmail.com

² Висока школа за менаџмент и економију из Крагујевца, Карађорђева 52, Р. Србија

³ Институт примењених наука, Ломина 2, Београд, e-mail i.miloje.bg@gmail.com

Увод

Комплексност окружења има значај давања услова изградње, организације процеса производње и организације процеса управљања и опстанка предузећа. Под структурном димензијом се подразумева количина и врста машина, објеката, сировина, материјала, људи и идеја или једноставно количина и врста компоненти као input-а, с једне и количина и врста учинака или output-а као што су производи, услуге, идеје и слично, с друге стране. Ово последње је ради тога што су учинци или output-и предузећа истовремено стварни или потенцијални input-и окружења. Једноставно речено input-и предузећа имплицирају и могу се разумети само као способност за трансформацију у учинке, output-е. Та импликација или тако назначена способност трансформације означава способност повезивања или интегрисања у окружење. Успостављено стање није коначно, функционисањем организованог процеса производње оно се брже или спорије али перманентно мења. Организован процес производње и управљања је процес у којем предузеће мења начин интеграције у окружење, односно, организованим функционисањем предузеће мења облике односа и положај у окружењу. Окружење као услов функционисања субјекта привређивања обухвата расположивост компоненти, потребу организовања предузећа и захтеве о начину и мисији функционисања производног циклуса. Бројна емпиријска истраживања окружења или услова пословања предузећа показала су промене што указује да истовременост промена предузећа и окружења доказује њихову међузависност. Међутим, све те промене садрже и промењене могућности при разумевања услова окружења и могућих промена начина пословања или могућих промена односа са окружењем.

Анализа као потреба менаџмента

Сложеност односа с окружењем захтева, како је опште прихваћено, системски приступ управљању. Управљачки проблеми су постали сложени како у структурном тако и у функционалном смислу. Њихово разумевање тражи

диференцирање и повезивање у временској и садржајној димензији. У контексту функција планирања, контролисања, информисања и анализе, управљачки проблеми могу се диференцирати према нивоима менаџмента чиме се дефинишу њихови економски циљеви и задаци. На нивоу стратегијског менаџмента с назначеном дугорочном димензијом планира се изградња нових потенцијала који одговарају стратегијски адекватним новим производима, услугама итд. У границама средњорочног периода циљ је искористити сваку могућност унапређивања и развоја постојећих потенцијала. Оперативно се ради с постојећим потенцијалима и наравно циљ је њихово рационално коришћење.

Задатак менаџмента је да осмисли циљеве, задатке и начин њиховог остваривања, а задатак планирања је хармонизовање циљева, задатака и остваривање њихових складних резултата. Посматрање промена концепција управљања и начина планирања експлицира анализу као саставни део менаџмента и планирања. Слично као што код сложености постоје једноставнији делови целине, тако би се могло рећи и за анализу. За разматрање анализе потребно је поставити оквир и претпоставити систем управљања. Општи оквир анализе налази се у својствима предузећа и принципима које је потребно уважавати ради успешног успостављања и одржавања тих својстава. Специфични контекст представља менаџмент, његови задаци и функције, као и захтеви које окружење поставља предузећу. Заједничко обележје свих тих захтева је рационалност пословања и понашања. Они се експлицирају у критеријумима према којима се одмерава степен рационалности на свим нивоима менаџмента. Контекст посматрања се може прецизирати придруживањем критеријума рационалног деловања и рационалног или одговорног понашања на различитим нивоима менаџмента. Овакво прецизирање се може утемељити на Schwanningerovom приказу основних оријентација, величина и критеријума (слика 1.).

Менаџмент нивоа		Оријентацијске основе		Релевантне циљне категорије		Критеријуми	
НОРМАТИВНИ МЕНАЏМЕНТ		Визија и мисија	↔	Развој предузећа	↔	Сврха	
		организација предузећа	↔	Способност преживљавања	↔	Опстанак	
СТРАТЕГИЈСКИ МЕНАЏМЕНТ		Решавање проблема купаца	↔	Нови потенцијални успех	↔	Продуктивност	
		ОПЕРАТИВНИ МЕНАЏМЕНТ	Тржишни положај производа (критични кључни фактор)	↔	Постојећи потенцијални успех	↔	Економичност
			Приход и-расходи	↔	Пословни резултат	↔	Рентабилност
			Примаоци-издаваоци	↔	Ликвидност	↔	Ликвидност

Слика 1. Основне оријентације, величине и критеријуми

Због оваквог приступа приказ је адаптиран, односно критеријуми су диференцирани по нивоима управљања.

На нормативном нивоу критеријуми сврха и опстанак одражавају социјалну одговорност предузећа која кореспондира с филозофијом предузећа и изградњом нових потенцијала. На стратегијском нивоу критеријум продуктивност изражава потребу сталног унапређивања и развоја постојећих потенцијала и на нивоу

оперативног деловања критеријуми рентабилност, економичност и ликвидности захтевају рационалну употребу постојећих ресурса.

Контекст у којем се посматра анализа одређују њено место у делокругу и потребама менаџмента, њено место, као дела предузећа, с једне, и економски садржај економске активности предузећа као рационалног економско-техничког система и социјално одговорног органа друштва, с друге стране.

Анализа као научни метод

Морфолошко порекло речи анализа датира из грчке речи **analysis**, чије је значење растављање, деоба или рашчлањавање. У овом контексту се под анализом подразумева метода научног истраживања путем растављања неког предмета на његове најједноставније делове односно растављање неког појма у његове подпојмове. У суштини анализа се може замислити као метода научног истраживања, као процес мисаоног или стварног растављања целине на саставне делове. Схватања анализе као методе није ретко и обично се говори о хемијској, техничкој, математичкој анализи, као и о рачуноводственој, финансијској и сличним анализама. Ако се уважи нужност јединства теорије и методе тада се врло лако може објаснити поставка о анализи као методи. Уз хемијску анализу као методу упоредо стоји теоријско знање хемије као што је то са техничком или било којом другом науком. Када се ради о рачуноводственој, финансијској или било којој другој анализи као методи спознаје неке стране, својства или карактеристике предузећа питање је нешто сложеније. Сложеније је утолико што се увек ради о различитом објекту односно предузећу. Уочено је да су у односу на економију друге науке одвојиле објекат свог истраживања. Када се, међутим, ради о економским истраживањима опште је познато да се многе теорије баве истраживањем законитости у пословању предузећа (Stojanović, Stanojević, 2017).

Економска анализа није нови термин ни нова дисциплина. Данас се може говорити о програмској изграђености, а исто тако може се констатовати постојање бројних радова и аутора. У потрази за одговором на питање шта је анализа могуће је издвојити и следеће

дефиниције познатих аутора. Ф. Крајчевић истиче да: "анализа је научна метода мишљења а сврха јој је испитивање и истраживање објеката који се анализира" (Крајчевић, 1975). Према Zimmermannu под испитивањем се подразумевају сви радови извршени ради тога да би се створило мишљење о стању и дешавањима у организацији, и даље, анализа као метода испитивања представља дакле, попут контроле и ревизије, ужи појам који је укључен у шири појам испитивања.

Тек се у најновије време покушао дефинисати појам испитивања у предузећу у његовом најширем смислу под којим се могу уврстити и сви остали ужи, специјални појмови појединих метода испитивања. Из овога се може закључити следеће:

- да контрола и ревизија представљају само методе испитивања и да њихову примену условљавају циљ и задатак испитивања;
- да тачног разграничавања међу методама испитивања нема;
- нужност повезивања, састављања целине из аналитички увезаних делова претпоставља нека правила, принципе, методе и тиме оставља сумњу да је анализа пословања само метода.

К. Васиљевић такође разматра појам анализе и каже: "анализа као појам у себи садржи елемент испитивања, елемент рашчлањавања и елемент методе" (Васиљевић, 1970). Тек ова три елемента заједно формирају појам анализе. Три наведена елемента анализе представљају својеврсно објашњење садржаја појма анализе. Тако елемент испитивања представља разликовање појма испитивања као ширег од појма анализе. Елемент рашчлањавања упућује на сложеност као нужну карактеристику објекта анализе, а елемент методе послужио је као акценат на неопходност обједињавања дедуктивног и индуктивног приступа. Ипак, и поред свега што је учињено у проширивању описа анализе остаје чињеница да се под анализом овде подразумева метода. Уосталом, у претходним расправама аутор отворено сугерише да је анализа биланса део опште анализе као методе.

Трећи уважени аутор Р. Браут придружује се поменутиим мишљењима, па између осталог каже: "Анализа биланса као научни метод не може бити сама себи циљ, јер након сваке анализе треба да следи синтеза, односно извлачење закључака о мерама које треба предузети за уклањање утврђених диспропорција".

Све претходно наведено уклања сумње у тврђење да је анализа метода, јер ако анализа у различитим наукама функционише као метод и три уважена аутора којима је анализа предмет њихове професионалне оријентације тврде да је она метод научног истраживања преостаје веровати у исправност тврдњи: анализа биланса је метод научног истраживања (Ranković, 1992). Међутим, ваља погледати лексиконе којима се објашњавају основни економски појмови. У једном од њих се за анализу биланса каже да је то "научно истраживање и објашњење економске стварности, њених појава, процеса, односа и развојних тенденција. Одређеним поступцима, методима и средствима истраживања рашчлањује се нека економска целина на саставне делове, изучава се сваки део за себе и у односу на друге. Економском анализом долазимо до сагледавања економских категорија и економских закона. Она омогућава да сагледамо елементе и целину неког економског механизма, да утврдимо како тај механизам функционише, да сагледамо покретачке снаге његовог развоја и предвидимо правце даљег привредног кретања. Зато је економска анализа битна претпоставка за разумевање стварности и планирање будућности. Она се остварује најразличитијим методама анализе...". из овог одређења корисно је издвојити постулате као што су (Вучићевић, 2003):

- анализа је објашњавање, истраживање и претпоставка разумевања економске стварности и планирања будућности, и
- анализа се остварује најразличитијим методама анализе.

Овакво издвајање из одређења економске анализе наводи на закључак који је супротан унапред утврђеној одредби којом се ради о методи научног истраживања. Прва одредба која у појам економске анализе укључује објашњење, предвиђање, а тиме и

одређује опис економске стварности, што упућује на особине научног метода. Наиме, уобичајено се сматра да су управо описивање, објашњавање и предвиђавање три најчешће спомињане битне функције теорије. Уосталом, друга издвојена функција упућује на то да се економска анализа остварује најразличитијим методама, дакле она користи методе из чега произилази да сама није метода. По томе теорија не може постојати без адекватних метода а метода је без теорије слепа. Метода не постоји изван теорије, односно не постоји изван целине поједине науке. И друго, споменути релевантни аутори структуром радова и поставкама из контекста расправа других питања, имплицирају сумњу у експлицитно приказану тврдњу по којој се анализа пословања сматра методом.

Економска анализа је метода економске теорије као науке. Она је посебна, појединачна метода чији је предмет пословање предузећа. Економска анализа у складу с аспектом са којег истражује функционисање предузећа и помоћу својих појмова, категорија, и принципа истраживања појмовима и категоријама, изражава стање (опис, објашњење и предвиђање – функције науке) функционисања предузећа. Она у складу с карактеристикама које истражује (предмет истраживања), даје скуп међусобно повезаних ставова из којих следе принципи метода анализирања предузећа као објекта.

Објекат истраживања је предузеће или пословање предузећа као целине, а предмет су неке карактеристике пословања изражене у билансима као основним извештајима из којих се види структура рада и постојања предузећа као целине.

Очигледно је да то значи одрицање од продубљивања у истраживачком смислу како, на пример, на програмско едукативном нивоу тако и на нивоу праксе појединачног, конкретног предузећа.

Ако се истакне да се економској анализи могу приписати карактеристике појединачне науке и ако се о њој тако закључује не само зато што је као метода научно утемељења већ зато што функционише као специфична економска наука, тада и њено објашњење теоријске и практичне заснованости, с једне стране, и

обликовања садржаја и структуре с друге стране претпоставља и прихватање неких оквирних правила.

Када је тако одређена природа економске анализе одређена је и основа за истраживање. У тим полазиштима садржано је уважавање споменутих правила и имплицирана су релевантна питања као што су:

- како се успоставља и одржава,
- какав је садржај, шта је предмет и који су јој задаци?
- које су промене анализе изазване променама у предузећу и условима пословања.

Улога анализе пословања

Кратак осврт открива анализу као посебну науку, издвојену скупину задатака и као позиционирање у организацијској структури.

Ако је промена праксе, односно промена потреба праксе и предузећа узрок свих промена, објашњење промена анализе може се утемељити у променама захтева праксе управљања која остварује теоријске поставке економике. Критичну тачку промене услова управљања предузећем и пословањем означава изједначавање потребног и расположивог времена за реакцију на брзину промена у све комплекснијем окружењу и може се, с ослонцем на Р. Drucher лоцирати на почетак 70-тих година. Промене су експлициране на различите начине, тј. као промене у нагласцима управљања код Ziegenbeina, као Hinterhuberovi главни управљачки проблеми, или развитак менаџмент инструмената код К. Blejchera.

Посебно занимљив приказ промена изражен је променама предуправљачких величина под којима се подразумева специфични запис циљева предузећа и менаџмента. R.Mann систематизује четири врсте предуправљачких величина: супстанаца, добитак, потенцијали и снаге менаџмента. Свакој врсти предуправљачке величине асоцирани су одговарајући облици средстава или, како их Bleicher назива, инструмената управљања.

Графички приказ схватамо као резултат комбинације аксиоматског и емпиријског приступа. Истраживањем емпиријских података издвојени су и разликовани инструменти које је пракса управљања користила као ефектна помагала за решавање управљачких проблема (Vukša, Anđelić, 2004). Апстраховањем пронађене су заједничке особине појединих скупова инструмената којима су асоцирани типови предуправљачких величина. Асоцирање инструмената или процедура предуправљачким величинама одражава њихову структуралну и функционалну зависност која се остварује у циљевима као садржају предуправљачких величина. Диференцирање предуправљачких величина и њима асоцираних инструмената омогућило је уочавање следа смењивања који се може схватити као развитак предуправљачких величина и инструмената. Може се закључити: повезивањем резултата емпиријског и аксиоматског посматрања генерисано је уочавање промена начина реалног деловања и генерисано је уочавање смисла или циљне усмерености тог деловања.

Основни принципи анализе пословања

Принципи анализа треба да обезбеде квалитет анализе од чијих закључака и показатеља се очекује да се успешно употребе у одлучивању о даљој реализацији задатака и о будућем пословању. Основни принципи анализе су следећи:

- интегралност сагледавања и обухватања свих елемената од утицаја;
- реалност података и стања;
- могућност провере података и резултата;
- јасност у подацима и исказаним резултатима;
- сталност анализа;
- опрезност у селекцији показатеља и закључивању;
- ажурност елемената за анализу;
- економичност анализа;
- научност анализа;
- флексибилност анализа;
- компетентност и стручност аналитичара.

Интегралност анализе подразумева комплетно укључивање свих релевантних показатеља у њиховом правом значењу. Само тако се може формирати комплетна и јасна слика. Комплетност је претпоставка реализације циљева анализа. Обим се одређује зависно од задатака и економичности анализа, а често зависи од вештине аналитичара.

Читава анализа треба да се базира на **стварном** или **могућем стању**, када је у питању предвиђање, и на истинитим подацима. Када се ради о материјалним средствима онда стварне количине и праве оцене образују исправне вредности. Код реализације програма, реалне су остварене вредности и практично постигнути резултати.

Могућност провере у анализама употребљених показатеља треба да обезбеди већу поузданост у коришћењу информација. До истих постигнутих резултат у извршавању задатака као и у закључцима анализа, би требало да дођу и други релевантни аналитичари (уз незнатна одступања), под истим условима извршавања и уз примену исте методологије.

Подаци треба да **јасно** презентују **исказане резултате** у извршавању задатака и у закључцима анализа. И они коришћени за анализе и подаци одабрани да искажу резултате анализа, треба да су јасни и репрезентативни. Истраживање је условљено потребом за информацијама у анализама и од утицаја је на будуће одлуке. У евиденцијама и робном књиговодству, сваки рачун (конто) и група расхода треба да садржи само елементе појмовно истоветне, тј. да припадају истој групи и то целовито да садрже све елементе који им припадају.

Сталност и континуираност анализа подразумева потребу за њиховом применом, нарочито код праћења живота и рада, од планирања задатака, преко њихове реализације, ради што бољег усмеравања, до комплетног извршења, уз утрошак ресурса на најприкладнији начин (Vukša, 2019). Нарочито је важно за анализе истраживачких и сложених задатака који се дуго извршавају, да се ангажују значајни ресурси и планирају односни трошкови.

Опрезност подразумева да у анализама треба користити потврђене и проверене податке. То је нарочито битно код анализа пословања, реализације годишњег плана расхода и утврђивања материјалне

одговорности. Закључци на бази непоузданих података могу изазвати велике негативне последице.

Ажурност елемената за анализу се огледа у следећем (Miljković & Savić, 2018):

- благовремено ажурирање прописаних евиденција;
- правовремено обезбеђивање ваљаних информација менаџменту;
- ажурност прикупљених информација, израде докумената за књиговодство и њихова обрада; и
- приоритет у ажурности дати најважнијим подацима од утицаја на будуће задатке у току реализације.

Економичност анализа треба разликовати од економске анализе и гледати на њу као на задатак који треба економично извршити. Мада нема поузданог мерила, користи од информација треба да су веће од трошкова за њихово прикупљање, евидентирање, обраду и чување. На економичност анализа може се утицати избором метода прикупљања и обраде битних података као и израдом благовремених и употребљивих извештаја. Некономичне су преобимне и прескупе анализе, уз ангажовање експерата, ако се коришћењем њихових резултата не могу надокнадити ни трошкови анализа (Žager, Žager, 1999). На пример, нееконично је наручивати од неког инситута Студију утицаја раста цена на годишњи план расхода, јер ће руководству више користити утврђивње недостатка финансијских средстава за текуће расходе.

Флексибилност анализа представља њихову прилагодљивост постављеним циљевима, ангажованим аналитичарима, расположивим подацима и времену. Методе анализе треба да омогуће утврђивање и тумачење величине деловања различитих фактора. То значи да довољно ефикасно обухватају различите услове за извршавање истих функција и задатака.

Компетентност и стручност аналитичара подразумева избор такве екипе аналитичара који добро познају методологију рада на задацима у области која се анализира и примене методе анализе тако да се закључцима њихове анализе изузетено може приговорити (само када је учињен неки пропуст или грешка у закључивању). Оцене постигнутих и/или очекиваних резултата

треба да буду дате од стране меродавних лица, према прописаној процедури и критеријумима.

Методолошке претпоставке анализе

Операционализација претпоставки и правила значи примену различитих и адекватних поступака одређене структуре, односно примену метода. Како се у дуготрајно успешном предузећу, стања и пословни процеси понављају они стварају скупине пословних, управљачких или аналитичких проблема, који су по неким критеријумима слични или сродни. Спознају се или анализирају употребом групе адекватних метода, које су такође сродне. Заједничка обележја свих у групи обједињених метода чини методологију. Овим разматрањима су експлициране две групе метода пословне анализе. Ради тога су и разматране као **методе оперативне и методе стратегијске анализе**.

Егзистентност пословне анализе изведена је и из њене зависности с менаџментом и праксом пословања предузећа. Констатовано је да се пословна анализа потврђује само као део кибернетског регулацијског круга у којем функционише као генератор нових информација у циљу усмерених спознаја.

Методологија се уобичајено схвата као онај део логике који проучава примену ваљаних форми мишљења. Методологија је **сазнавање претпоставки и правила** употребе поступака предметом оријентисаног откривања објекта као реалности.

Правилно је закључити да уважавање законитости дугорочног постојања предузећа и уважавање законитости увећавања вредности и исправно презентује природу комплекса предузећа. Ради тога, **законитост временске дуготрајности, законитост увећавања вредности и законитост одржања комплексности** су основне претпоставке пословне анализе.

Опште законитости одржања и развоја сваког објекта па и предузећа исказују се као целовити процеси јединствене и карактеристичне опште структуре. Међутим, унутар јединствености целовитог процеса у појединим одсечцима **процес одржања и развитка** поприма различите форме. За експликацију

претпоставки потребно је уважити једно и друго, па се издвојене законитости тако посматрају.

Када се дуготрајност постојања и пословања предузећа посматра у контексту облика или начина функционисања система предузећа тада треба уважити да са становишта временске димензије предузеће има различите форме функционисања тако што:

- а) дуготрајно у унутрашњем детерминисаном делу и краткотрајно или оперативно као целина **предузеће тежи ка детерминисаном стању и процесима** које подржава програмираним управљањем,
- б) у површинском стохастичном делу стално и дуготрајно или стратегијски као целина **предузеће тежи ка стохастичном стању и процесима** које подржава адаптивним управљањем.

Увећавање вредности као претпоставка пословне анализе. Ако се законитост нужног увећавања вредности посматра у контексту схватања предузећа као система што је експлицирано описом $P = \{C, \Omega\}$ тада се, према налазима анализе димензија, та општа претпоставка може дезагрегирати на претпоставке које одражавају:

1. законитост односа који се успостављају између предузећа и окружења поводом "P" што се као економски садржај може експлицирати као **ефективност или продуктивност (P)**,
2. законитост односа "P" с једне стране и $\{C, \Omega\}$ односно композиције (C) или потенцијала за постизање циљева и остваривање резултата (Ω), с друге стране што се као економски садржај експлицира као **ефикасност**.

Комплексност као претпоставка пословне анализе. Једна и друга размотрена претпоставка експлициране су као својство целине предузећа што подразумева да се дуготрајно увећавање вредности одвија као комплексни али и јединствени процес. Међутим предузеће као јединствена целина или као систем представља комплекс који садржи диверзифициране делове и

диферентне циљу усмерене процесне. Структурална и процесуална комплексност или везе међу деловима дефинишу положај делова у њиховим међусобним односима, с једне стране и у реверзибилној оутпут/инпут интеракцији успостављају се као односи узрока и последица, с друге стране.

Ради тога може се рећи и да циљу усмерено деловање и понашање система или дуготрајна производња увећане вредности зависи од особина структуралне и процесуалне комплексности. Опште својство, које генеришу структурална и процесуална комплексност, означава се као способност за живот. Она уопштено речено, подразумева способност прилагођавања променљивим условима које генеришу промене у окружењу или способност мењања окружења у складу са својим потребама. Другим речима способност за живот подразумева способност реактивног деловања на утицаје окружења и способност проактивног деловања на окружење. При томе треба уочити да се способност за живот или способност прилагођавања (Vidović & Milunović, 2017):

1. као реактивно деловање предузећа заснива на:

- а) способности самоконструкције композиције и одржавања постојеће властите композиције;
- б) учвршћивању компонентног састава и постојећих веза и способности стабилизације постојећег начина функционисања предузећа;
- в) учвршћивању постојећих функционалних интеракција;
- г) способности самосталног успостављања и одржања структурне комплексности и стабилизацији процесне комплексности предузећа;
- д) способности самодеструкције и мењања постојеће властите композиције изменом компонентног састава и веза и способности измене постојећег начина функционисања;
- ђ) лабилизацијом постојећих и актуелизацијом нових облика функционалних интеракција;
- е) способности промене структурне и процесне комплексности предузећа.

2. као проактивно деловање предузећа заснива на:

- а) способности конструкције и одржања композиције и процеса у окружењу;
- б) способности успостављања и одржања структурне комплексности окружења и стабилизацији његове процесне комплексности;
- в) способности деструкције и мењања постојеће композиције окружења и способности дестабилизације начина функционисања;
- г) на способности промене структурне и процесне комплексности окружења.

У системском начину мишљења законитости треба посматрати систематично и системски (White, Sondhi, Fried, 2003). Систематичност подразумева уочавање претпоставки које су условљене сваком поједином законитости. Системско посматрање настоји уочити претпоставку која произлази из међузависног и истовременог деловања свих законитости. Појединачне претпоставке су поједностављене. Посматрањем целине и међузависности законитости може се закључити да је прилагодљивост предузећа општа особина предузећа па пословна анализа полази од претпоставке прилагодљивости предузећа, јер се у дугорочном процесу одржавања и развоја показују разлике тако што предузеће:

- а) мења начин пословања и облике управљања,
- б) успешност постиже мењањем претежне оријентације на ефективност или ефикасност,
- в) у променљивим условима пословања способност за живот постиже тако, што комплексност предузећа и окружења усклађује реаговањем на промене окружења или утицањем на промене окружења.

Општа правила пословне анализе

Методолошким правилима се наглашава употреба правила и метода и њихова зависност од теорије, јер се како је познато, свака теорија може претворити у методу. Претварање теорије у методу постиже се тако да се теоријске поставке, категорије и принципи трансформишу у норме. Те норме:

1. дефинишу **нормативне величине** као размере и садржаје у којима се методе примењују и које одражавају садржај категорија,
2. дефинишу **нормативна правила** примене нормативних величина, или складно законитостима односа међу категоријама, дефинишу правила примене метода.

Свака појединачна методологија изводи своје претпоставке и своја правила из претпоставки и правила опште методологије, али их прилагођава у складу објекта и основних законитости по којима тај објекат егзистира и развија се. Такво прилагођавање нужно је и за пословну анализу (Schroeder, Clark 2001). Ради тога, задатак дефинисања величина и правила подразумева неколико фаза и то:

1. изучавање основних процеса у којима се одражавају димензије времена, увећавања вредности и одрживе комплексности,
2. одабирање категорија и припадајућих нормативних величина које одражавају законитости процеса или које описују међузависности величина,
3. експлицирање правила која одражавају принципе међузависности и тако условљавају поступке и методе примене величина.

Закључак

Појам рачуноводствене анализе често се користи у стручној јавности. Присутне су бројне разлике и неслагања око самог појма и начина на који треба примењивати методе савремене

рачуноводствене анализе, а у значајном броју постоје разлике и око домета и ограничења савремене рачуноводствене анализе. Инструменти који дају највернију слику о једном привредном или ванпривредном субјекту су финансијски извештаји. Међународни рачуноводствени стандарди познају пет основних финансијских извештаја: биланс стања, биланс успеха, извештај о новчаним токовима, извештај о променама на капиталу и напомене уз финансијске извештаје. На основу такве структуре, рачуноводствена анализа препознаје наведене финансијске извештаје као примарни предмет свог интересовања и може дефинисати као скуп мера, радњи и активности, усмерених на стављање нумеричких информација из финансијских извештаја у одговарајући међуоднос са циљем да се добије нова нумеричка вредност која представља одређени показатељ о квалитету (адекватности) пословања предузећа или његовог дела.

У овом тексту смо указали на појам пословно-рачуноводствене анализе и њен утицај на пословање предузећа, првенствено усмеривши пажњу ка: методолошко-нормативној анализи, њеном значају, принципима и утицају на предузеће. Сви поступци који се пројектују и имплементирају требало би да су усмерени на побољшање пословања предузећа, првенствено путем континуираног и систематског праћења појединих позиција у финансијским извештајима.

Литература

1. Васиљевић, К. 1970. *Теорија и анализа биланса*, Савремена администрација, Београд.
2. Вукша, С. и Анђелић Д. 2004. *Пословна анализа*, Еурографика, Београд.
3. Vukša S., (2019) Napomene kao osnovni finansijski izveštaj, *Akcionarstvo*, 25(1), 33-50.
4. Вучићевић, Р. 2003. Теорија вероватноће са основама теорије масовног опслуживања, Војна академија, Београд.
5. Žager K. i Žager L. 1999. *Analiza finansijskih izvještaja*, Masmmedia, Zagreb.

6. Крајчевић Ф. 1975. *Анализа пословања организација удруженог рада*, Информатор, Загреб.
7. Miljković, M., & Savić, A. (2018). Analiza dvostrukog ekonomskog oporezivanja i mogućnost njegove primene u finansiranju budžeta. *Oditor*, 4(2), 58-66.
8. Ранковић, Ј. 1992. *Теорија и анализа биланса 1*, Економски факултет, Београд.
9. Schroeder R. and Clark M. 2001. *Accounting Theory and Analysis*, University of North Carolina.
10. Stojanović, C., Stanojević, P. (2017) Ciljevi organizacionog sistema i IMS-a, *Akcionarstvo*, Vol. 23, br. 1, 5-18
11. Vidović, Z., & Milunović, M. (2017). Revizija svrsishodnosti poslovanja. *Oditor*, 3(2), 37-53.
12. White G, Sondhi A. and Fried H. 2003. *The Analysis and Use of Financial Statements*, 3rd Edition, Grace and White, Inc.

ANALYSIS AS THE BASIS OF BUSINESS SUSTAINABILITY

Slavko Vukša⁴, Dragan Anđelić⁵, Irena Milojević⁶

Abstract

An enterprise as a subsystem or element of the environment and an enterprise as a system or a separate whole means an organization that is determined by the structure and form, in which the transformation of inputs into outputs is performed in order to make a profit. It follows that the company has a structural and functional dimension. The structural aspect is focused on observing and determining the ability to work, and the functional dimension on observing and determining the manner and consequences, the results of that work.

⁴ Faculty of Management and Economics in Kragujevac, Karadjordjeva 52, R. Serbia, slavkovuksa@gmail.com

⁵ Faculty of Management and Economics in Kragujevac, Karadjordjeva 52, R. Serbia, slavkovuksa@gmail.com

⁶ Institute of Applied Sciences Belgrade, Lomina 2, R. Serbia i.miloje.bg@gmail.com

The differences in management in the current or traditional and modern conditions are reflected in the changes in the way of thinking, the way of behaving and the orientation. Continuity of functioning, as well as reliance on one's own actions, which are important business conditions in the past, have been replaced by current and future expected conditions that mark discontinuity, complexity and dependence on decisions of others, ie on decisions from the environment. Of course, such changes are also reflected in planning, control and information, ie analysis of the balance sheet as a component of management. Management problems are structured differently, instead of simplicity, complexity has emerged.

Key words: sustainable development, management of business organizations, business analysis.

Датум доласка (Date received): 22.02.2020.

Датум прихватања (Date accepted): 15.04.2020.

УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Достављени научни радови, након уредничке процене, улазе у процес рецензирања компетентних стручњака. Рецензентима није познат идентитет аутора, нити аутори добијају податке о рецензентима. На основу рецензија редакција доноси одлуку о објављивању, корекцији или одбијању рада. Аутори чији су радови одбијени и аутори којима се радови враћају на корекцију добијају на увид рецензије.

Часопис *Одрживи развој* публикује само раније необјављене научне и стручне радове из области миленијумских циљева развоја. Уколико чланак представља раније допуњен или измењен рад, аутори су дужни да доставе копију првог рада.

Изузетно се штампају критичка издања историјске, архивске, лексикографске, библиографске грађе и сл. као и ненаучна грађа која може бити од користи истраживачима.

Часопис *Одрживи развој* излази два пута годишње, рукописи се достављају електронском поштом током целе године на адресу уредништва rosa.andzic@gmail.com или profdjordjevic@gmail.com.

Основне информације о писму и обиму рада

Писмо рукописа на српском језику. Радови могу бити објављени на енглеском, или неком другом страном језику.

Дужина и фонт рукописа чланака је до 30 000 словних места (са белинама), не рачунајући фус-ноте. Фонт је Times New Roman 12. Фусноте се уносе величином слова Times New Roman 10 и не служе за цитирање. Величина странице је С5 са маргинама 2 cm са свих страна. Проред текста је 1,00. Наглашавања у тексту преносе се курзивом.

Структура чланка

Подаци о аутору или ауторки стављају се на почетку рада, пишу се фонтом који се користи за главни текст рада, Times New Roman 12. Обухватају име и презиме аутора.

Након презимена, у фус-ноти се наводи афилијација аутора и подразумева установу у којој је аутор запослен као и електронска адреса аутора. Уколико је рад настао у оквиру одређеног пројекта, потребно је у фусноти, навести податке о броју пројекта, његовом руководиоцу и институцији која финансира пројекат.

Наслов рада треба да што прецизније упућује на садржај чланка и да олакшава индексирање и претраживање теме. Наслов се пише центрирано, великим словима.

Апстракт (резиме) мора да садржи уводна разматрања о истраживању, ранија запажања о проблему, примењене методе, јасне и концизне резултате и мишљење о утицајима и импликацијама открића. У апстракту се налазе само најважнији детаљи који су потребни за разумевање значаја чланка. Обим апстракта је од 150 до 200 речи, пише се на језику рада, српском и енглеском језику куризивом. Редакција обезбеђује превођење апстраката страних аутора на српски језик.

Кључне речи не треба да садрже речи из наслова рада већ суштинске речи које су извучене из садржаја рада. Треба написати до 10 кључних речи. Оне се на почетку рада наводе уз апстракт.

На крају чланка долази Литература (приликом навођења користи се *APA (American Psychological Association)* стил.

На крају текста, у доњем десном углу, редакција хронолошким редом наводи датуме пријема, одобрења и евентуалних исправки рада.

Рад може да садржи **поднаслове**. Они су увучени у пасус и нису писани великим словима, већ подебљани.

Текстови чланака имају **пасусе**. Параграфи не могу бити састављени од једне реченице.

Нумерацију страница, параграфа или подналова није потребно вршити.

Додатни попратни материјали (фотографије, документа, транскрипти, табеле, графикони, цртежи, схеме) пожељни су прилози и објављују се уз претходно достављене дозволе надлежних институција. На пример: слика бр. 1 и назив, у фусноти се наводи извор слике, табела бр. 3 и назив, испод табеле се наводи извор.

Начин цитирања

Приликом навођења користи се *APA (American Psychological Association)* стил.

Цитирање се врши унутар текста садржи презиме аутора, годину објављивања рада, број странице са које је цитат преузет.

Листа референци

Посебно се наводе извори и литература.

Књиге и монографије:

- једног аутора

Culler, J. (2007). *The Literary in Theory*. Stanford: Stanford University Press.

- више аутора

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. (2007). *The War: An Intimate History, 1941-1945*. New York: Knopf.

- књига објављена у електронској форми

Eckes, T. (2000). *The developmental social psychology of gender*. Доступно преко: <http://www.netlibrary.com>

Чланак у часопису или дневним новинама

Референца треба да садржи презиме и име аутора, годину издања, наслов чланка, назив часописа (курзивом), волумен, број странице.

Naraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14 (3), 575-599.

Stolić, A. (2001). Društveni identitet učiteljice u Srbiji 19. veka. *Godišnjak za društvenu istoriju*, Beograd, 3: 205-232.

Вулићевић, М. (2011). О вампирима с емпатијом. *Политика*. 26. октобар. стр. 14.

Зборници радова са научних скупова или конференција

Singh, K., & Best, G. (2004). Film induced tourism: motivations of visitors to the Hobbiton movie set as featured in *The Lord of the Rings*. In *Proceedings of the 1st International Tourism and Media Conference, Melbourne* (98-111). Melbourne: Tourism Research Unit. Monash University.

Необјављене докторске дисертације, магистарске тезе или мастер радови

Бокан, Ј. (2004). *Дискурс лика у српском реалистичком праву* (Необјављена докторска дисертација). Универзитет у Београду: Правни факултет.

Документ са интернета:

http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_books_wood

INSTRUCTIONS TO AUTHORS FOR PREPARING THE MANUSCRIPTS

The submitted scientific papers, after an editorial assessment, enter the process of reviewing competent experts. Reviewers do not know the identity of the author, nor do authors receive information about reviewers. On the basis of reviews, the editorial board makes a decision on publishing, correction or dismissal.

The Journal Sustainable Development publishes only previously unpublished scientific and professional papers in mileniums goals of development. If the article represents an earlier amended or modified work, the authors are obliged to submit a version of the first paper.

Critical editions of historical, archival, lexicographic, bibliographic material and the like are printed exceptionally. as well as non-scientific material that can be of use to researchers.

Sustainable Development Journal is published twice a year, manuscripts are sent by e-mail throughout the year to the editor's office profdjordjevic@gmail.com or rosa.andzic@gmail.com.

Basic information about the letter and scope of work

Letter of manuscript in Serbian. Papers may be published in English or some other foreign language.

The length and font of manuscript articles is up to 30,000 letters (with whites), not counting the fus-note. The font is Times New Roman 12. The footnotes are entered in Times New Roman 10 and are for quoting. The page size is C5 with margins of 2 cm from all sides. The text line is 1.00. Emphasis in text is translated by italics.

Structure of the article

The author or author's information is placed at the beginning of the work, they are written with the font used for the main text, Times New Roman 12. They include the author's first and last name.

After the surname, the fus-note lists the author's affiliation and implies the institution in which the author is employed as well as the author's electronic address. If the work was created within a specific project, it

is necessary in the footnote to provide information on the number of the project, its manager and the institution that finances the project.

The title of the article should be as precise as possible to the content of the article and to facilitate indexing and search of the topic. The title is written in centimeters, in capital letters.

The abstract (summary) must contain preliminary research considerations, early observations of the problem, applied methods, clear and concise results and an opinion on the impacts and implications of the discovery. The abstract contains only the most important details needed to understand the meaning of the article. The volume of the abstract is from 150 to 200 words, it is written in the language of the work, Serbian and English language is *kurziviva*. The editorial staff provides translation of the abstracts of foreign authors into Serbian.

Keywords should not contain words from the title of work but essential words that are extracted from the content of the work. Up to 10 key words should be written. They are stated at the beginning of the work with the abstract.

At the end of the article comes **Literature** (the American Psychological Association style is used. At the end of the text, in the lower right corner, the editorial board lists the dates of receipt, approval and eventual corrections of work in chronological order. Work can contain subtitles. They are drawn in the paragraph and are not capitalized, but bold.

The articles' articles have passages. Paragraphs can not be composed of one sentence. The numbering of pages, paragraphs, or subheadings is not necessary. Additional accompanying materials (photographs, documents, transcripts, tables, charts, drawings, schemes) are desirable for attachments and are published with prior permission from the competent institutions. For example: picture no. 1 and the name, in the footnote, the source of the image, table no. 3 and the name, below the table is the source.

Method of citing

When quoting, the APA (American Psychological Association) style is used. Citing is done within the text containing the author's surname, year of publishing the work, the number of the page from which the quote was taken.

Reference list

Special sources and literature are given.

Books and monographs:

- one author

Culler, J. (2007). *The Literary in Theory*. Stanford: Stanford University Press.

- several authors

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. (2007). *The War: An Intimate History, 1941-1945*. New York: Knopf.

- a book published in electronic form

Eckes, T. (2000). *The developmental social psychology of gender*. Available through: <http://www.netlibrary.com>

Article in a newspaper or daily newspaper

The reference should include the surname and author's name, year of publication, title of the article, title of the magazine (*italics*), volume, page number.

Haraway, D. (1988). *Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective*. *Feminist Studies*, 14 (3): 575-599.

Stolić, A. (2001). *Social identity of a teacher in Serbia in the 19th century*. *Yearbook for Social History, Belgrade*, 3: 205-232.

Vulićević, M. (2011). *About vampires with empathy*. *Politics*. October 26. p. 14.

Proceedings from scientific meetings or conferences

Singh, K., & Best, G. (2004). *Movie induced tourism: Motivations of visitors to the Hobbiton movie set as featured in The Lord of the Rings*. In *Proceedings of the 1st International Tourism and Media Conference, Melbourne (98-111)*. Melbourne: Tourism Research Unit. Monash University.

Unpublished doctoral dissertations, master thesis or master papers
Bokan, J. (2004). Discourse of the Person in Serbian Realistic Law
(Unpublished Doctoral Dissertation). University of Belgrade: Faculty
of Law.

Document from the Internet:

[http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_](http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_books_wood)
[books_wood](http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_books_wood)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

502.131.1

ОДРЖИВИ развој / главни и одговорни уредник Драгомир
Ђорђевић. - Vol. 1, бр. 1 (2019)- . - Београд : Центар за одрживи
развој, 2019- (Београд : Шпринт). - 23 cm

Два пута годишње
ISSN 2683-3654 = Одрживи развој
COBISS.SR-ID -1